

“עליה חדשה” ובעיית החברות הכפולה במפא”י

קליטת העלייה היתה אחת המשימות העיקריות שהישוב היהודי בארץ־ישראל נטל על עצמו. על “הקולטים” נמנו המוסדות המיישבים, ארגונים, יחידים ומפלגות. גם מפא”י, שהיתה המפלגה הדומיננטית בישוב, היתה שותפת לתפיסת חיוניותה של העלייה, אך כארגון פוליטי היתה שרויה בדילמה: מחד גיסא, שאפה לגדול, להתרחב, לפתוח את שעריה לכל דכפין ולממש את יעדי הקליטה; מאידך גיסא, לא נאותה לוותר על תהליכי סלקציה של חברים ועל בירורם על־פי קריטריונים חברתיים או אידיאולוגיים. מפא”י שאפה להיות מפלגה גדולה, ובה בשעה לא גילתה נטייה לוותר על התועלת שבהומוגניות. דילמה זו השפיעה על יחסה אל קבוצות העולים השונות ועל מידת הצלחת (או כשלון) קליטתם במפלגה.

מרבית מחקרי הקליטה המדינית בישוב ובמדינת ישראל עוסקים בקבוצות חברתיות ממוצא אסיאני או אפריקני (“עדות המזרח”). הנמנים על עדות אלה היו, בדרך כלל, ברמות השכלה, מקצוע והכנסה נמוכים יותר מאשר אנשי הישוב הוותיק. המפלגה נזקקה לשיטות קליטה מיוחדות שעל מידת הצלחתן חלוקת הדעות.¹

במוקד מאמר זה תיאור נסיון לקלוט קבוצה שמוצאה מארצות מרכז־אירופה – גרמניה ואוסטריה. עדה זו היתה מאופיינת על־ידי השכלה, מקצוע והכנסה גבוהים יותר מאשר המקבילים להם בקרב הישוב הוותיק, או בקרב עדות ממוצא מזרח־אירופי. אי לכך, דפוסי הקליטה לא היו מן המקובלים לגבי עדות בעלות מאפיינים “נמוכים” יותר. להלן ייבדק המפגש בין מפא”י לבין עולי מרכז־אירופה, שבמרכזו עמדה בעיית החברות הכפולה במפלגה ובארגון (מעין־מפלגתי) שהיה קשור בארץ המוצא – “עליה חדשה”.

הרקע המדיני

הרקע לעימות בין הנהגת מפא”י לקבוצת יוצאי גרמניה ואוסטריה (ששיאו

1. ראה ש.נ. אייזנשטדט, “מבעיות המנהיגות בקרב העולים”, מגמות, ב (1953): א. ויינגרוד, “מהגרים (עולים), לוקאליזם ושלטון פוליטי”, אמות, ד (1964).

היה (בשנת 1942) היה קשור להתפתחויות מדיניות פנים-מפלגתיות וחיזונית שהתרחשו באותה עת.

בזירה הפנים-מפלגתית היתה הנהגת מפא"י שרויה כמאבק חריף עם סיעה ב, שנשענה בעיקר על הרוב בקיבוץ המאוחד ועל קבוצת אופוזיציה בתל-אביב שהיה לה רוב (יחסי) במוסדות המפלגה בסניף.² סיעה ב, שהאידיאולוגיה שלה היתה רדיקלית מזו של הקו המרכזי במפא"י, חלקה על ההנהגה בסוגיות מדיניות וחברתיות-כלכליות. היא התנגדה לתכנית הקמת מדינה יהודית בחלק של ארץ-ישראל, תבעה להחריף את המאבק במדיניות "הספר הלבן" של שלטונות המאנדט הבריטי ולרכז את המאמץ ההגנתי בצבא ישרובי חלוצי (הפלמ"ח). הסיעה קרה תגר על שלטונה של הנהגת מפא"י במוסדות מועצת פועלי תל-אביב ושיבשה את פעולותיה של המפלגה בסניף זה על-ידי שיתוף-פעולה עם מפלגות המיעוט של ההסתדרות. הנהגת מפא"י פתחה במלחמת-חורמה בסיעתיות ובסיעה ב, שהואשמה ב"הפרת-מרות" ובערעור המשמעת המפלגתית.

עוד בוועידה הרביעית של מפא"י (ועידת רחובות) תבע בן-גוריון "לאסור כל סידור סיעתי, למסור יפוי-כוח למרכז המפלגה לגרש חבר בגין השתייכות סיעתית."³ בין הוועידה הרביעית לוועידה החמישית,⁴ תקופה שבה צפה ועלתה בעיית יוצאי גרמניה, החריף מאבקה של מפא"י בסיעה ב. בחודש מארס 1941 הציג בן-גוריון לפני מועצת המפלגה את תכניתו הארגונית, שבמרכזה כיוון "מפלגה אחידה ומשמעת פעולה."⁵ תכנית זו אושרה על-ידי משאל-חברים והגיעה לשיאה בהחלטת הוועידה החמישית (ועידת כפר-ויתקין) שאישרה תקנון ארגוני, שכלל סעיף מפורש על איסור סיעות: "המפלגה שוללת קיום סיעות בתוכה ואין חבר רשאי לייסד סיעה או להיות חבר בה."⁶ הסיעה הוגדרה כ"הצטרפות של חברים למסגרת-קבע מסוימת באיזו צורה שהיא מחוץ לדפוסים המוסמכים של המפלגה וההסתדרות, לשם טיפול נפרד באחד העניינים או באחדים הנכנסים לחוג סמכותה של המפלגה." אמנם לא היתה הסכמה חד-משמעית על מהות העניינים "הנכנסים לחוג סמכותה של המפלגה", וזאת על מנת להותיר בידיה של ההנהגה מידה של

2. על מקורותיה ומדיניותה של סיעה ב ראה י. ישי, "סיעתיות כתנועת העבודה בישראל", דיסרטציה, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1976.
3. ד. בן-גוריון, פרוטוקול ועידת רחובות, 3.5.1938, ארכיון מפא"י, תיק 21/4.
4. הוועידה החמישית של מפא"י, מושב שני, 17-18.4.1942. פרוטוקול הוועידה פורסם בקובץ: אחדות העבודה, ג, תל-אביב תש"ד.
5. בן-גוריון במועצת מפא"י, מושב 16, 5-8.3.1941, ארכיון מפא"י, תיק 22/16.
6. פרוטוקול ועידת כפר-ויתקין, אחדות העבודה, עמ' 121.

שיקול-דעת לגבי הפעלת הסעיף הזה. אחת הקבוצות שלגביהן היה ספק אם הן נכללות בקטיגוריה של סיעה היתה קבוצת עולי גרמניה. ברקע המדיני היתה גם התכנית, שהחלה לקרום עור וגידים, לכוונן מדינה יהודית בארץ-ישראל, שתהיה מקלט ליהודים, לאחר מלחמת העולם השנייה.⁷ בחודש מארס 1941 העביר בן-גוריון לחברי הנהלת הסוכנות "קווים למדיניות ציונית", שנודעו לאחר מכן כ"תכנית בילטמור", ובה דובר על כינון ארץ-ישראל "כקומונוולט יהודי" המעורה-כמבנה הדמוקרטי החדש של העולם. תכנית זו אושרה בכינוסים ציוניים במדינות שבהן היתה תנועה ציונית חפשית, והיא הובאה לידיו במוסדות הציוניים בארץ. כ"12 בנובמבר 1942 אושרה תכנית בילטמור בישיבת חברי הוועד הפועל הציוני המצומצם,⁸ אף כי שלושה מחברי מפא"י נמנעו מהצבעה (א. ציולינג, ש. קפלנסקי וי. שפרינצק) ושלושה חברי הוועד הפועל הצביעו נגדה (נציג עולי גרמניה ושני נציגי "השומר הצעיר"). בוועידה החמישית של מפא"י בכפר-זיתקין הפכה תכנית בילטמור לתכניתה המדינית הרשמית של המפלגה. התנגדותה הנמרצת של סיעה ב למימוש התכנית – שהיתה מוכרחה, לדעתם, להוביל לחלוקת הארץ – הניעה את הנהגת מפא"י להדק את רצועת המשמעת. אף כי הסיעה מנתה רק כשליש מחברי המפלגה, עלולה היתה לעכב (או אף למנוע) את הגשמתה. על מתנגדי תכנית בילטמור נמנה גם ד"ר ג. לנדואר, מראשי קבוצת עולי גרמניה במפלגת פועלי ארץ-ישראל.

על רקע זה החריפה בעיית החברות הכפולה במפא"י. מפא"י, נושא מחקר זה, שחרתה על דגלה את הסיסמה "מעמד לעם", ראתה עצמה כמנהיגת הישוב ואף מנהיגת התנועה הציונית כולה. מטרתה היתה – "עיצוב דמותו של הישוב". לשם כך היה צורך "לחנך את ההמונים ולכבוש את לבם", בהכרה כי "מבלי שלב העם יהיה שלם עם עבודתנו בארץ, מבלי שההמונים יבינו אותנו, יהיה מפעלנו בסכנה."⁹ יחד עם זאת שיקפו החלטות מוסדותיה את המגמה לשמור על "טוהר המחנה". אם כן, מי היה כשר לבוא בקהל חברי מפא"י?

בוועידה השנייה של מפא"י נקבע העקרון האומר כי "חבר במפלגה יכול

7. ב"2.16.1940 עוד דיבר בן-גוריון בהנהלת הסוכנות על שני פתרונות אפשריים – חלוקה ופתרון דו-לאומי. לאחר תאריך זה לא מצאנו שיוכיר פתרון אחר מלבד מדינה יהודית. י. כאוור, דיפלומטיה ומחתרת במדיניות הציונית, מרחביה 1966, עמ' 67.
8. התכנית אושרה על-ידי עשרים ושניים חברי הוועד-הפועל הציוני המצומצם – חברי מפא"י, הציונים הכלליים על שני אגפיהם, המזרחי ומפלגת המדינה העברית.
9. על-פי א. פרידמן, "המפלגה ומעמדות הביניים", הפועל הצעיר, לב (תרצ"ט), 10, עמ'

להיות רק זה שהוא חבר בהסתדרות." בוועידה הרביעית אושרה הצעה להנהיג תקופת מועמדות של שלושה חודשים למבקש להצטרף למפלגה.¹⁰ כמו כן החליטה מזכירות מפא"י לערוך מפקד כללי ולהקנות לחברים פנקס-חבר נושא תמונה. על כל חבר פוטנציאלי הוטל להביא המלצות משני חברי המפלגה.¹¹ היתה, איפוא, סתירה בין מגמתה של מפא"י, כפי שבאה לידי ביטוי בדבריו של ברל כצנלסון – "כמפלגה שלנו הגדולה, ששואפת לגדול [...],¹² לבין הביטויים הארגוניים של שאיפת הגידול. מפא"י לא היתה מוכנה לגדול בכל מחיר, אלא סייגה את נכונותה בשני תנאים: ההשתייכות המעמדית (חברות בהסתדרות) ו"הנכונות לשאת בעול,¹³ שמשמעותה היתה גם קבלת מרות המפלגה.

מנהיגי מפא"י הכירו בהומוגניות החברתית של המפלגה. בוועידת רחובות צוין כי מרכז מפא"י עשוי מיקשה חברתית אחת – "קשה למצוא ספרדי או תימני, אי אפשר למצוא אנגלי וכמעט לא יהודי גליצאי."¹⁴ יחד עם זאת הגדירה המפלגה את קליטת העליה כאחד מיעדיה הראשיים. אחת העילות להתגבשות האופוזיציה הפנימית בסניף המפלגה בתל-אביב, שהפכה לאחר מכן לסיעה ב, היתה כשלונה של המפלגה לענות על צרכיהן של קבוצות חברתיות "שוליות". מפא"י לא הצליחה למשוך לשורותיה המונים – "עמך" לא הצטרף לשורותיה. נוצר מצב פאראדוקסלי, שכן במפלגת פועלי ארץ-ישראל היו רק מעט פועלים. במחצית שנות השלושים נמסר כי רק עשרה אחוזים מפועלי העיר חברים במפלגה.¹⁵ היה ברור כי מפא"י זקוקה לתוספת חברים ולהיערכות חדשה כדי לגייסם.

כיצד ענתה המפלגה על הצורך בגידול ובהתרחבות?

המאגר העיקרי לגיוס חברים למפלגה היה תנועת "החלוץ" באירופה.¹⁶

10. מהחלטות הוועידה השניה של מפא"י, 1932, ארכיון מפא"י, תיק 21/2, והצעות בשאלות הארגון לוועידה הרביעית של מפא"י, רחובות, 3.5.1938, שם, תיק 21/9.
11. ישיבת מזכירות מפא"י, 26.4.1939, שם, תיק 23/39.
12. ברל כצנלסון, פרוטוקול ועידת רחובות, 3.5.1938, שם, תיק 21/4.
13. עוד בוועידה השניה הוחלט כי חבר שאינו משלם מסיו במשך שלושה חודשים יוצא מן המפלגה, שם.
14. ברל כצנלסון, ועידת רחובות, שם.
15. ראה "דיון כשאלות המפלגה בעיר, בפגישת באי-כוח הסניפים עם מזכירות המפלגה, 27.12.1936", הפועל הצעיר, ל (תרצ"ז), עמ' 15–16.
16. בתקופת העליה החמישית גדל "החלוץ" בקצב מהיר: ב-1932 היו מאורגנים בו 32 אלף חברים, בשנת 1935 – 89 אלף. ראה ב. בן-אברם, חבר הקבוצות, התפתחותו החברתית והרעיונית, תל-אביב 1976, עמ' 171. יש לציין כי מפא"י פטרה את חברי "החלוץ"

מאגר זה נידלדל ונסתם עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. המפלגה היתה עשויה להיבנות רק מקבוצות חברתיות בארץ שלא השתייכו, פורמלית, למפלגה אחרת.

אחת הקבוצות הכולטות בקטיגוריה זו היתה קבוצת יוצאי ארצות מרכז-אירופה,¹⁷ שהיו מאורגנים על בסיס של לאנדסמנשאפט, והיו חסרים אוריינטציה פוליטית מוגדרת.

העלייה ההמונית מגרמניה ואוסטריה החלה בעיקר עם עליית כוחו של היטלר.¹⁸ על העולים מגרמניה נמנו בעלי מקצועות חופשיים¹⁹ ובעלי-הון,²⁰ שהיו גורם ממריץ להתרחבות התשתית היצרנית של ארץ-ישראל. המוסדות הציוניים כוננו מערכת ארגונית מיוחדת לטיפול בעולי גרמניה. הקונגרס הציוני השמונה-עשר (1933) ייסד ועד מרכזי (בראשות ד"ר וייצמן) ליישוב יהודי גרמניה. בסוכנות היהודית נוסדה מחלקה גרמנית בראשות ד"ר רופין (ועוזריו ד"ר סנטור וד"ר לנדואר). בשנת 1932 נוסדה בתל-אביב "התאחדות עולי גרמניה", שנשאה ברוב פעולות המחלקה. ההתאחדות, שעסקה בקליטת העלייה באמצעות תכניות חינוכיות, מקצועיות וכלכליות, היתה מיוצגת בהנהלות מפעלים כלכליים, שיתפה פעולה עם ההסתדרות ואף ייסדה מספר חברות כלכליות. הידועות ביניהן – הסקו (נוסדה בשנת 1934), מקורות וקופת מילוח של עולי גרמניה.^{20א}

פוליטיזציה של "התאחדות עולי גרמניה"

"התאחדות עולי גרמניה" הפיעה לראשונה על המפה הפוליטית של הישוב היהודי בארץ-ישראל בבחירות העירוניות בתל-אביב, בדצמבר 1935. פ. רוזנבליט (רוזן) זכה במאנדט למועצת העיריה ושיתף פעולה, בדרך כלל, עם השמאל. "התאחדות עולי גרמניה" לא נמנעה מקביעת עמדות בבעיות

- מחובת המועמדות למפלגה, ראה החלטות ועידת רחובות, פרוטוקול הוועידה, ארכיון מפא"י, תיק 21/4.
17. הכוונה בעיקר לעולי גרמניה, אם כי בקטגוריה זו נכללו גם עולי אוסטריה וצ'כיה.
 18. בשנת 1933 היו עולי גרמניה 25% מהעלייה הכללית, בשנת 1938 – 49%. העלייה מגרמניה ודרכה בארץ, דו"ח הישגים לקראת הבאות, תל-אביב 1939, עמ' 14.
 19. בין השנים 1932–1948, עם העלייה ההמונית מגרמניה, היו 14% בעלי מקצועות חפשיים לעומת 7–10% בשנים 1919–1931. ח.ז. פלטיאל, "המפלגה הפרוגרסיבית", דיסרטציה, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1963, עמ' 27.
 20. שהיה ברשותם מינימום 1000 ליש"ט למשפחה (בין השנים 1933–1939), שם, עמ' 28.
 - 20א. ב-1938 שינה שם ההתאחדות ל"התאחדות עולי גרמניה ואוסטריה". לצורך הקיצור תכונה להלן "התאחדות עולי גרמניה".

פוליטיות. בעקבות דו"ח ועדת פיל הוציאה ההתאחדות חוברת המבקרת את מסקנות הוועדה. גם בעיתונה הודו-שבועי "ידיעות" נדפסו מאמרים בעלי תוכן מדיני.

בשנת 1939 החל ויכוח על אודות דרכה המדינית של ההתאחדות. המחלוקת היתה בין התומכים בפוליטיזציה (ביניהם ד"ר פורדר) לבין התובעים אפוליטיזציה, בהנהגת אישים שנמנו על מפלגות קיימות (הפעיל ביניהם – ד"ר פ. נפתלי, חבר מפא"י).

פרופסור אייזנשטדט טוען כי "רוב תהליכי הדיפרנציאציה התעסוקתית, המדינית והחברתית בתוך הישוב חלו מכוח חלוקה מחודשת מתמדת של גלי העלייה השונים בין העמדות והשכבות המוסדיות השונות, שאף הן התפתחו כל הזמן".²¹ נראה כי קבוצת עולי גרמניה, שלאחר מכן הצטרפו אליה עולי אוסטריה וצ'כוסלובקיה, יצאה מכלל זה, בהיותה מוקד להזדהות על בסיס ארץ מוצא וזהות תרבותית. יתירה מזה, במקום אחר²² טוען פרופסור אייזנשטדט כי "הנייטרליזציה הניכרת של סבל התורשה של ארצות המוצא בתוך מבנהו החברתי של הישוב תחמה תחום מוגבל ביותר לגיבושם של עולים מאותה ארץ מוצא (פרט לעדות המזרח) [...] לאי-אילו אגודות עזרה ארציות. אך קיומם של אלה תמיד היה קצר ביותר ולעולם לא באו לשמש נקודות מוצא לגיבוש חברתי כלשהו בתוך מבנהו של הישוב".²³ אולם "התאחדות עולי גרמניה", שהיתה ארגון עולים, לא היתה קצרת ימים. נהפוך הוא, היא הציגה תביעות במישור הפוליטי – לייצוג ולהשפעה על המדיניות. הדילמה שעמדה לפניה היתה – האם להציג את תביעותיה באמצעות מפלגה קיימת, מתוך שש-עשרה המפלגות שזכו לייצוג באסיפת-הנבחרים השלישית,²⁴ או להפוך למפלגה פוליטית לכל דבר? במלים אחרות – אם להיות קבוצת-לחץ בתוך מפלגה (באיזו?) או להפוך לארגון פוליטי אוטונומי (קרי: מפלגה).

בשנת 1942 חלה התפתחות שהאיצה את תהליך הפוליטיזציה של התאחדות עולי גרמניה. הארגון הופיע שוב ברשימה פוליטית מוניציפלית, שנחלה

21. ש.ג. אייזנשטדט, החברה הישראלית, רקע, התפתחות ובעיות, ירושלים תשכ"ז, עמ' 41.

22. ש.ג. אייזנשטדט, "עלייה והגירה", ש.ג. אייזנשטדט ואחרים (עורכים), המבנה החברתי של ישראל, ירושלים תשכ"ו, עמ' 303–310.

23. שם, עמ' 310.

24. על תוצאות הבחירות ראה: ר. כהנא וא. איינהורן (עורכים), לקט סטטיסטי – המבנה החברתי של ישראל, ירושלים תשכ"ו, עמ' 56.

הצלחה אלקטורלית מרשימה. ב־23 ביוני 1942 התקיימו בחירות למוסדות ועד־הקהילה בחיפה. "עליה חדשה" (התאחדות עולי גרמניה הופיעה בשם זה בבחירות) קיבלה 22% מקולות הבוחרים ועל־ידי כך הפכה להיות המפלגה השנייה בגודלה בעיר שנחשבה ל"מבצר השמאל". על רשימת "עליה חדשה" נמנו גם עולים מארצות אחרות, שלא מגרמניה, ביניהם שלושה חברי הסתדרות (בתוכם חבר אחד ממפא"י).²⁵ הגורמים להצלחת הרשימה החדשה בבחירות לוועד־הקהילה היו נעוצים בהרכב החברתי המיוחד של חיפה. העיר הייתה אמנם ידועה כמבצר הסתדרותי, אך עובדה זו נוצרה, במידה רבה, הודות ליוזמתם של תעשיינים וכני מעמד בינוני (חלקם הניכר יוצאי גרמניה), שייסדו תעשיות בחיפה וסביבותיה. עולי גרמניה היו נטע זר באקלים הפוליטי והחברתי של חיפה, מה שתרם לגיבושם הפוליטי והמריצם להופיע כרשימה נפרדת בבחירות לוועד־הקהילה.²⁶

ה"התאחדות" הגיבה על תוצאות הבחירות בתרועת נצחון: "הבחירות בחיפה מבשרות תקופה חדשה למדיניותנו בארץ, תקופת האוטואמנציפציה של אנשי עליה חדשה",²⁷ בתוך כך גברו התביעות לפוליטיזציה היינו – "הגיע הזמן שעליה חדשה תארגן את כל כוחותיה ותהיה גורם פוליטי עצמאי. נראה שבדרך אחרת לא תוכל לשמור על האינטרסים שלה ולפעמים אפילו על זכויות האדם הפשוטות ביותר."²⁸

התנופה החזקה ביותר לתהליך הפוליטיזציה ניתנה בוועידת התאחדות עולי גרמניה, שהתכנסה בכפר שמריהו ב־30 באוקטובר 1942. הנהלת ההתאחדות (על־פי עדותו של פ. רוזן היו בהתאחדות 90 אלף חברים) הציעה הצעות שמשמעותן הייתה פוליטית במובהק: א. לשנות את שם ההתאחדות ב. להגדיר את מטרותיה ג. להשתתף בבחירות. יחד עם זאת, צוין כי אין פוגעים בזכותו של חבר ההתאחדות להצביע בעד הקבוצה (או המפלגה) הפוליטית שעליה הוא נמנה.

הוועידה קיבלה את ההחלטות הבאות:

"התאחדות עולי גרמניה ואוסטריה מציינת, כי התפתחה להסתדרות מדינית על־מפלגתית. כדי לתת להתפתחות הזאת ביטוי מתאים וכדי לאפשר כניסה או שיתוף פעולה לאנשי עלייה שלא ממרכז אירופה, משנה ההסתדרות את שמה

25. דבר, 25.6.1942.

26. התאחדות עולי גרמניה נוסדה בחיפה עוד בשנת 1932. ראיון עם ד"ר לני יחיל (וסטפל).

27. ידיעות התאחדות עולי גרמניה, 19.6.1942, מצוטט ממאמרה של ל. וסטפל, "העליה

החדשה", דבר, 14.7.1942.

28. שם.

ל"עליה חדשה". בסעיף זה הובעה משאלה לפרוץ את המסגרת האתנית של התאחדות עולי גרמניה ולהרחיב את טווח תפקידיה.

יחד עם זאת הוחלט לקיים גם את הארגון הקודם – "התפקידים הקשורים בעלייה [...] יימשכו על-ידי הסתדרות חברים ששמה ייקרא ארגון עולי מרכז אירופה". יתירה מזו – ניתנה לגיטימציה להשתייכות רק לארגון העולים, תוך הבטחת דומיננטיות למפלגה החדשה – "בכל הגופים של ארגון עולי מרכז אירופה יעמדו לרשות עליה חדשה לפחות 75%".²⁹ לנשיא שני הארגונים נבחר פ. רוזנבליט. סגנו היה ד"ר ג. לנדואר, חבר מרכזי במפא"י.

גורמי הפוליטיזציה של "ארגון עולי מרכז אירופה" אם כי מנהיגי הארגון הגדירוהו כאמצעי לטיהור "חיי הציבור העברי בארץ מהפגע של המפלגתיות המוגזמת",³⁰ הביאו להקמתו מספר מניעים ובעיקר – התביעה לייצוג.

כל עוד היו לעולי גרמניה תביעות לשיפור רמת-חייהם, למישרות טובות יותר, להקלות בדיור או למשאבים חומריים מסוג אחר, היו בגדר קבוצת-לחץ הפועלת דרך הצינורות המפלגתיים. כשהחלה הקבוצה לתבוע את חלקה בהתוויית הערכים הלאומיים (ולא הסתפקה בהקצאת המשאבים) הפכה לארגון פוליטי, תחילה – מעין מפלגה, ולאחר מכן – למפלגה לכל דבר. בעקבות ההישג בבחירות לוועד-הקהילה בחיפה, ציינו מנהיגי הארגון כי לא היה ל"עליה חדשה" אף באיכות בוועד העליון המפקח על הגיוס.³¹ רוצה לומר, נמנעה מהארגון הגישה למוקדי כוח פוליטיים. בכדי לתקן עוולה זו לבשה "עליה חדשה" איצטלה מפלגתית.

הלגיטימציה לתביעת הייצוג נבעה מההרכב החברתי המיוחד של קבוצת עולים זו. עולי גרמניה, שלא כיתר קבוצות העולים, לא מצאו אפיקי פעולה בתוך המערכת המפלגתית דאז. מפלגות "הימין" היו מורכבות מקבוצות אינטרסנטים, בעיקר בתל-אביב ובמושבות, לא היתה להן אחיזה בארץ המוצא של עולי מרכז-אירופה. מפלגות "השמאל" אף הן לא האירו פניהן לעולים האלה. עולי גרמניה לא היו פרולטרים במוצאם, למרות שבחלק ניכר השתייכו למפלגה הסוציאלי-דמוקרטית בגרמניה. יתירה מזו – "כתוצאת האכזבה מדרכה של הסוציאלי-דמוקרטיה בארץ זו גילו חשדנות כלפי הסוציאליזם בכללו".³²

29. דבר, 2.11.1942.

30. פ. רוזן בוועידת התאחדות עולי גרמניה, שם, 1.11.1942.

31. ידיעות התאחדות עולי גרמניה, 14.6.1942, מצוטט על-ידי ל. וסטפל, שם (הערה 27).

32. א. בן-דוד, "עולי גרמניה והמפלגה", הפועל הצעיר, לב (תרצ"ט), 11, עמ' 12-13.

גורמים של תרבות פוליטית (וגם תרבות אחרת) תרמו לאי-קליטתם של עולי גרמניה במפלגות הקיימות. העולים היו משוללים מה שכונה "כשרון הסתגלות" לתנאים משתנים. חלקם הניכר אף לא סיגל לעצמו את השפה העברית. בשנת 1939 דוּןָה כי מתוך כ־65 אלף עולים, לפחות 30 אלף אינם יודעים עברית כלל. יתירה מזו, "הם נעלבים מאוד ולפרקים הם משיבים בחוצפה ובתוקפנות, אם מישוהו אינו רוצה לענות להם גרמנית."³³ העלייה הגרמנית היתה יותר בכחינת תנועת הגירה בעלת זיקה לארץ המוצא ונעדרת מוטיבציה להסתגלות תקינה לסביבה החדשה. יש לזכור שרמת השכלתם הפורמלית של פעילי יוצאי גרמניה היתה גבוהה יותר מאשר של העדות האחרות בישוב היהודי.³⁴ עובדה זו יצרה חציצה, לפחות מן ההיבט הפסיכולוגי, בין עולי גרמניה לוותיקים, שבאה גם לידי ביטוי בכתב: "העלייה מפריזה עתה בהירותה, יהירות של יהודי המערב בעלי התרבות הגבוהה והמשכילים, לכאורה, יותר."³⁵ תחושת הזרות ההדדית דחקה את יוצאי גרמניה לעמדת התגוננות וניכור.³⁶

גורם "אנטי-הסתגלותי" נוסף היה מצוי במפלגות. ארגון "עליה חדשה", שעל ייסודו הרשמי הוכרז בוועידת התאחדות עולי גרמניה, הכריז על עצמו כעל-מפלגתי משני טעמים: הטעם הראשון – ערכי-פרוגרמטי. הכוונה המוצהרת היתה לתקן את החיים הפוליטיים וליצור מערכת על-מפלגתית שתנהיג סדרי שלטון תקינים ונורמות של תרבות פוליטית מערבית שאינן עולות בקנה אחד עם הערכים המזרח-אירופיים שהיו דומיננטיים בישוב. הטעם השני – פראגמטי. "עליה חדשה" לא רצתה, ולא יכלה, לוותר על החברים שנמנו על מפלגות אחרות (המדובר היה בעיקר במפא"י). עדיין לא היה ברור אם יקריבו הללו את חברותם ב"מימסד" למען מפלגה שזה עתה נולדה. הקריאה היתה "להיוועד במסגרת חדשה, כדי לבוא לידי הבנה וכדי למצוא איש את רעהו מעל לתחומי המפלגות."³⁷

הפוליטיזציה של עולי גרמניה לוותה בהתנויית תכנית פוליטית שלא היתה מוגבלת ליוצאי ארץ אחת בלבד, אם כי "בני ארץ מסוימת נעשו במקרה

33. א. בן-דוד, "כלפי העולים דוברי גרמנית", שם, 19, עמ' 11-12.

34. מבין חמישה עשר הנואמים בוועידת התאחדות עולי גרמניה היו תשעה בעלי תואר דוקטור ומהנדס אחד. דבר, 1.11.1942. היחיד בין חברי מרכז מפא"י, באותה עת, בעל תואר דוקטור, היה ג. לנדואר.

35. פ. בריל, "העלייה הגרמנית ומפלגתה החדשה", הפועל הצעיר, לז(תש"ד), עמ' 11-13.

36. ראה גם מ. פילצר, "חשכון הנפש של העלייה הגרמנית", שם, 10, עמ' 7-8.

37. מ. קרוינברגר, "התהוותה והקמתה של 'עליה חדשה'", 10 שנות העלייה החדשה, תל-אביב 1944, עמ' 11-13.

מסוים לנושאי רעיון מדיני.³⁸ התכנית הפוליטית היתה מושתתת על שני יסודות: א. "עליה חדשה" הגדירה עצמה כ"תנועה" ולא מפלגה, והתכוונו בכך שהיא חוצה גבולות מעמדיים, אינטרסנטיים או דתיים – "היא מפלגת הלאום העברי"; ב. טווח פעילותה – פוליטיקה ציונית ותיקונים במוסדות הישוב.

במרכז "הפוליטיקה הציונית" העמידה "עליה חדשה" את התביעה להשתלב במאמצי ה"דקונסטרוקציה" של הדמוקרטיה המאוחדת,³⁹ ולהודות הן עם "העולם הדמוקרטי החדש" שלאחר המלחמה.⁴⁰ משאיפה זו נבעו מסקנות מדיניות קונקרטיות: תביעה כלפי אנגליה ש"תמשול בארץ ותפתח אותה ביתר תכניתיות ובאופן טוב יותר", בשיתוף פעולה אקטיבי עם מוסדות הישוב היהודי בארץ ובחוקי-לארץ. "עליה חדשה" התנגדה ל"רעיון ההתבדל" לות הציונית השורר במחננו במידה מרובה, מסיבת התיאשות או מסיבת בטחון מופרז.⁴¹ כמרי נגד הבריטים ראתה "עליה חדשה" פוליטיקה של התאבדות, המסכנת את העמדות שכבר נרכשו. הטקטיקה המדינית היתה, איפוא, "קואופרציה מעשית בתחום היחסים עם ממשלת המאנדט",⁴² תוך ניצול האפשרויות להתישבות ועלייה. מדיניות זו היתה אמורה לפתור גם את בעיית הסכסוך עם הערבים, מאחר "שבצל אותו שלטון עצמו שגם אנחנו נשמעים לו, ומתוך הנאה מזכויות שוות יכולה האוכלוסיה הערבית להתפתח באופן טוב יותר וחפשי יותר משהתפתחה עד כאן".⁴³ "עליה חדשה" דחתה את התביעה למדינה יהודית, אך תבעה תיקונים בסדרי השלטון בישוב, בראשם – תביעה לבחירות שיעניקו לה ייצוג. (הבחירות האחרונות – לאסיפת הנבחרים השלישית – התקיימו בינואר 1931). בתוך כך תבעה "עליה חדשה" חיזוק סמכותם – "עד סמכות כפיה" – של מוסדות הישוב. עקרונות מדיניים אלה, שנוסחו בתקופה מאוחרת יותר,⁴⁴ כבר רווחו בחוגי "עליה חדשה" לפני היותה מפלגה: "מותר אולי לומר, בלי כל הגזמה ש'עליה חדשה' היא

38. ג. לנדואר, "עליה חדשה", חטיבה מדינית חדשה, עלייה חדשה, ירושלים 1944, עמ' 3.

39. "עליה חדשה" שללה את החלטת הוועדה הפועל הציוני לא להשתתף בתכנית הריקונסטרוקציה. לנדואר בישיבת מרכז מפא"י, 11.7.1943, ארכיון מפא"י, תיק 23/43.

40. "עליה חדשה", עמ' 6.

41. שם, עמ' 7.

42. שם, עמ' 8.

43. שם, עמ' 9. ראה גם דברי כן-גוריון ברוח דומה, "שליחות ודרך", כמערכה, כרך ד, [תל-אביב] הש"ט, עמ' 80.

44. "לתכניתה הפנימית של 'עליה חדשה'", עלייה חדשה, עמ' 28.

הקבוצה הפוליטית היחידה בארץ ששמרה אמונים להשקפתה היסודית ולא זוה מעמדתה", ציין ד"ר לנדואר.⁴⁵ היה, אפוא, נסיון להקים "מפלגה על-מפלגתית". מפלגה – מאחר שהיתה לה פרוגרמה פוליטית,⁴⁶ על-מפלגתית – מאחר שניתן היתר לחברות כפולה ונמסרו הצהרות שהגוף החדש לא נועד להיות בכחינת עוד מפלגה. בענין זה כתב ד"ר לנדואר:

תפקיד המפלגה בשיטה הדמוקרטית הוא כראש וראשונה שמירת עניינים מיוחדים. לא כן "עליה חדשה". אופיה העל-מפלגתי מובלט על-ידי כך שהיא דוחה [...] את הטיפול בשאלות ובעניינים, שיש בהם כדי להוסיף על הפילוג שבחינו הציבוריים. על-ידי כך נמנעה "עליה חדשה" מלהידרדר ב"מדרון הטוטאליטריות" המאפיינת את כל המפלגות בישוב.⁴⁷ "עליה חדשה" פתחה שעריה לחברי כל המפלגות, אך המפלגות לא ראו בעין יפה התפתחות גוף פוליטי "על-מפלגתי".

"עליה חדשה" ומפא"י

"עליה חדשה" היתה אובייקט לחיזוריהם של שני הזרמים המרכזיים בישוב. ד"ר מ. סנה גינה את הסתגרותה, תבע ממנה לעזור לעולים ולפליטים תלושים להתערות בישוב על-ידי "הכנסת העולים החדשים למסגרת יותר רחבה, לגוש רחב של ציונות כללית."⁴⁸ ברם, אנשי "עליה חדשה" היו קרובים יותר בדעותיהם לתנועת העבודה מאשר לימין, שעדיין היווה בסיס לאינטרסים ישוביים צרים.

אמנם, בשנת 1939 רק כחמישית מעולי גרמניה הגדירו עצמם כ"פועלים."⁴⁹ ברם, המשקל הסגולי של עולי גרמניה, שהיו קשורים בתנועות החלוציות, בקרב כלל העלייה הגרמנית, היה גדול בהרבה ממשקלם הכמותי.⁵⁰ הדימוי של "עליה חדשה" היה של זרם הצועד שלוב-זרוע עם

45. על-פי עדות לנדואר נוסחו עקרונותיה של "עליה חדשה" עוד בימי מאורעות 1936–1939. "עלייה חדשה ועיקרי המדיניות הציונית", שם, עמ' 14.

46. יש לציין שבבחירות לאספת הנבחרים ב-1.8.1944 יצאה "עליה חדשה" כמפלגה שלישית בגודלה, בקבלה 10.65% מכלל הקולות. לקט סטטיסטי, עמ' 57.

47. ג. לנדואר, "לתכנית הפנימית של עליה חדשה", עלייה חדשה, עמ' 25.

48. מ. קליינבוים, "בינינו לבין העליה החדשה", הזמן, 13.8.1943.

49. העלייה מגרמניה ודרכה בארץ, עמ' 14.

50. הסרים נתונים סטטיסטיים לענין זה לפני 1939. מבין עולי גרמניה שהגיעו לארץ-ישראל ב-1939 השתייכו כ-15% לעלייה העובדת (1171 מתוך 7883). אחוז

מפא"י – "אין ספק שמפא"י תלך יד-ביד עם "עליה חדשה", נכתב בעתון הבלתי-תיילתו "הזמן" – "כמו שאנו רואים בתל-אביב כי המייצג את עולי גרמניה-אוסטריה, מר רוזנבליט, הוא ברוב הדברים מצביע עם סיעת העבודה."⁵¹ העובדה שעל רשימת "עליה חדשה" בחיפה נמנו חברי הסתדרות חיוקה דימוי זה. אף ג. לנדואר הגדיר את עולי גרמניה כ"ציונים מגשימים, מין 'גורדוניות' מיוחדת עיצבה את דמותה של ציונות זו; התכרותה אל 'ארץ-ישראל העובדת' היתה מזכנת מאליה וכאה מתוך חדוה, ויש בה משום חיבור אורגאני."⁵²

ניתן לחלק את פרשת היחסים בין מפא"י לבין עולי גרמניה לשלוש תקופות עיקריות: א. עד ראשית שנות הארבעים; ב. עד ייסוד "עליה חדשה"; ג. אחרי ייסוד "עליה חדשה".

א. עד שהתקיימו הבחירות לוועד-הקהילה בחיפה לא ייחדו מוסדות מפא"י שימת-לב מיוחדת לעולי גרמניה. אמנם בעתונות המפלגה הופיעו מאמרים אחדים, שגיננו בדרך כלל את התבדלותם של יוצאי מרכז-אירופה.⁵³ ברם, מפא"י היתה עסוקה בענייניה הפנימיים, בהיות המאבק בין הרוב לבין סיעה ב (בעיקר בסניף תל-אביב) כבר בעיצומו. למרות שאיפת ההתרחבות המוצהרת של מנהיגי המפלגה,⁵⁴ נראתה בעיית יוצאי גרמניה שולית. (כאמור לעיל, היה להם כבר ייצוג במוסדות פוליטיים שונים).

ב. בחודש ספטמבר 1941 החליט מרכז מפא"י על כינון "ועדה לעולי מרכז אירופה". תכנית זו היתה חלק מההכנות לקראת הבחירות לוועידה החמישית של ההסתדרות. המטרה העיקרית שלשמה כוננה הוועדה היתה – לגייס את חברי התאחדות עולי גרמניה, שהיו בכחינת שטח-הפקר פוליטי, לתנועת העבודה, קרי למפא"י. הוועדה לא עשתה תייל רב. הגורם העיקרי למחדליה היה העדר קו מדיני ברור לגבי העלייה הגרמנית. בקרב הוועדה לא שררה הסכמה באשר לקווי פעולתה, מיעוט בה היה סבור כי כל עוד אין למפלגה

ה"פועלים" היה גדול הרבה יותר בין העולים המעטים שהגיעו מגרמניה בשנים 1940 ו-1941 (360 מתוך 642 ב-1940, 319 מתוך 493 ב-1941). אולם יש לזכור שאחוז אנשי ה"עלייה העובדת" בתקופת העלייה הגדולה מגרמניה היה, קרוב לוודאי, קטן אף משהיה ב-1939. ראה, העלייה העובדת 1919-47, הוצאת ההסתדרות הכללית, תל-אביב 1949, טבלה ב.

51. הזמן, 25.6.1942.

52. ג. לנדואר, "עלייה חדשה, הפועל והנוער", עלייה חדשה, עמ' 31.

53. ראה בעיקר א. בן-דוד, הערה 32.

54. ראה מועצת מפא"י, מושב 16, שם (הערה 5).

עמדה מחייבת בענין זה אין טעם בהמשך קיומה.⁵⁵ ברם, רוב חבריה גרסו כי על הוועדה להתמיד בפעילותה, אך עליה להזעיק את מזכירות המפלגה כדי לקרוא לכינוס ארצי של עולי מרכז-אירופה חברי מפא"י.⁵⁶ עולי גרמניה היו קבוצת-לחץ תוך-מפלגתית שתבעה משאבים. בתמורה הציעו גיוס תמיכה בקרב עולי גרמניה שמחוץ למפלגה. כוונה זו לא עלתה יפה. תוך כדי פעילותה של הוועדה נתגלעו סכסוכים בין המוסדות הרשמיים של המפלגה לבין פעילי העלייה הגרמנית, שמקצתם היו חבריה. מפא"י הותקפה מעל דפי העתונות שבלשון הגרמנית,⁵⁷ שהיתה בעלת תפוצה ניכרת. עולי גרמניה התלוננו על העדר ייצוג ועל קיפוחים אישיים: "בחרתם בטקט הרגיל אצלכם כלפי חברים שאינם 'חשובים' בעיניכם, בדרך של עלבון", כתב ו. פרויס,⁵⁸ אחד מחברי מפא"י, יוצאי גרמניה, שחש כי נעשה לו עוול.

נראה כי המפלגה לא השקיעה משאבים חמריים וכוח-אדם בנסיונות לקליטת עולי גרמניה, שהיו זרים לרוב חבריה בתרבותם, מנהגיהם והשקפותיהם: הצורך בקליטתם נשאר בגדר מס-שפתיים. בעמדה זו חל שינוי לאחר ההצלחה האלקטורלית של "עליה חדשה" בחיפה.

לאחר הבחירות לוועד-הקהילה חל מפנה בעמדת המפלגה, כשהרשימה המקומית "עליה חדשה", שעליה נמנו גם חברי ההסתדרות והמפלגה, זכתה ביותר ממחצית הקולות שקיבלה רשימת ההסתדרות בחיפה;⁵⁹ היה על מפא"י לקבוע עמדה כלפי ה"התאחדות".

במפלגה נשמעו שני קולות. אחד, של חברי מפא"י יוצאי גרמניה שתבעו שיתוף פעולה עם התאחדות עולי גרמניה, בכדי למנוע את הצטרפות חבריה לימין. שני – של חברים ששללו את דרכה הבדלנית של הקבוצה ותבעו ייצוג עדתי בתוך המערכת הקיימת ולא במסגרת של "לאנדסמאנשאפט".

יוצאי גרמניה במפא"י היו מאוחדים בתביעה למעורבות מפלגתית בבעיות עולי מרכז-אירופה ולקביעת עמדה חדי-משמעית כלפי העובר

55. לעמדה זו היה שותף גם ד"ר לנדואר.

56. ראה מכתבה של יושבת-ראש הוועדה, ל. וסטפל, לחברי מזכירות מפא"י, 20.5.1942, ארכיון מפא"י, תיק 4:1/42.

57. ראה מכתב ל. וסטפל לד"ר קופרברג, עורך "בלומנטל" (עתון בשפה הגרמנית), אף הוא חבר מפא"י: "אתה אחראי בפני הציבור שאליו אתה כותב, אני אחראית בפני המפלגה שלמענה אני פועלת. שנינו חייבים לשקול יפה את הגורמים, בפרט כשהם מתגלים פה ושם כמנוגדים". לני וסטפל, 20.1.1942, שם.

58. ו. פרויס לוועדה לטיפול בעולי מערב אירופה, 7.4.1942, שם.

59. רשימת פועלי חיפה קיבלה 8753 קולות; "עליה חדשה" – 4957 קולות. דבר, 25.6.1942.

הפוליטי הקורם עור וגידים. כד בבד עם מחדליה והעדר־פעילותה של המפלגה במיגזר העלייה "המערבית" נטלו חברי מפא"י חלק נכבד בהפיכת התאחדות עולי גרמניה לארגון מפלגתי־פוליטי. פעילי ההתאחדות ישבו על שני כיסאות: כיסא מפא"י, שעדיין לא ויתרה על חברותם, כמנוף לגיוס בני עדתם, וכיסא "עליה חדשה", שעדיין לא הכריזה על עצמה כעל מפלגה, אך גילתה סממנים מובהקים וכולטים של פוליטיזציה.

בעיית המפתח היתה החברות הכפולה במפא"י ובארגון פוליטי חוץ־מפלגתי. בעיה זו החרیפה לאחר הבחירות לנועד־הקהילה, כשנתגלעו ניגודי אינטרסים ועמדות בין שני הגופים. חלק מחברי מפא"י ב"עליה חדשה" ראו עצמם כ"שליחים" של המפלגה, משימה שלא יכלו לה עקב הקונפליקט המתמיד שבין שני התפקידים. שמונה מהחברים הללו כתבו מכתב למזכירות מפא"י, שבו הצביעו על "חוסר כל יכולת כשכיל אותם חברי המפלגה, אשר מתנגדים לקו ההתפתחות האחרון של התאחדות עולי גרמניה, להמשיך להשתייך להתאחדות עולי גרמניה, באם לא יחול שינוי מהיר ומכריע במהלך הדברים, כי אין ביכולתם לשרת שתי מפלגות בעלות אינטרסים שונים ואף מנוגדים."⁶⁰ כאותו מכתב נמסר על נטישת הזירה עלידי שלושה חברים מרכזיים – ו. פרויס, ל. קאופמן ופ. נפתלי, בעקבות אי־מעורבותה הנמשכת של מזכירות המפלגה בגוף הפוליטי ההולך ומוקם. בסיפא של המכתב כלולה אזוהרה מלווה בסנקציה: "המשכת המצב הנוכחי של חוסר עשייה רצינית למען צרכי העלייה המערבית עלולה להביא נגד רצוננו לידי יצירת סיעת "עליה חדשה" בתוך ההסתדרות."⁶¹ רוצה לומר – פעילי מפא"י בארגון העולים העמידו את מוסדות מפלגתם לפני שתי ברירות: ראשונה, לוותר על העלייה המערבית, לתת לה להתבצר בארגונה המיוחד, או בוואריאציה אחרת ("פועלית") כסיעה בהסתדרות; שנייה, להגביר את המעורבות, לפעול – באמצעות החלטות ומעשים – פעולה פוליטית אפקטיבית בכדי לגייס את מירב החברים למפלגה ולשים חייך בין שני הארגונים.

קבוצה זו שללה איפוא את החברות הכפולה כראותה בארגון "עליה חדשה" מפלגה שאין החברות בה מתישבת עם חברות במפלגה אחרת, במקרה דנן – מפא"י.

ג. לקראת ועידת התאחדות עולי גרמניה, אשר התקיימה באופן מקביל לוועידה החמישית של מפא"י בכפר־ויטקין, הציגה הנהגת ההתאחדות

60. מכתב למזכירות מפא"י, 6.8.1942, מאת פ. גינסבורג ואחרים, ארכיון מפא"י, תיק 4/1/42.

61. שם.

"תיזיסים" שהעידו על כוונותיו הפוליטיות של הארגון. אם כי ההגדרה העצמית היתה – "קבוצה ציונית פוליטית בעלת אופי על-מפלגתי"⁶², כללו התיזיסים, שהונחו על שולחן מוסדות מפא"י, עקרונות לפעולה מדינית, שבמרכוזם תביעות לשינויים מבניים במערכת הפוליטית של הישוב – בקרה ציבורית והלאמת המנגנון הסוציאלי – "כרגע שיוגשם חידוש הסדר הסוציאלי – שענייני העבודה והעזרה הסוציאלית יעברו דרך ציבורות ציבוריים – לא נעמיד עוד תביעות סוציאליות בתור קבוצה נפרדת. עד אז – מלחמה למען האינטרס הכלכלי והסוציאלי של אנשי תנועתנו."⁶³ עקרונות אלה, שנשענו בעיקר על אינטרסים ולא על אידיאולוגיות, עלו בקנה-אחד עם תביעת החברות הכפולה, שכן לא היתה התנגשות אידיאולוגית בין ארגון העולים התובע "סדרי שלטון תקין", לבין המפלגה המתווה מדיניות לאומית. החברות ב"עליה חדשה" היתה עשויה להיות מוגדרת כמונחים של אינטרסים קבוצתיים, שהיו לגיטימיים בתנאים של חברה מתהווה. רק לאחר ועידת היסוד של "עליה חדשה", החלו מוסדות מפא"י לדון בכובד-ראש בענייני העלייה הגרמנית. הגורם למעורבותה של המפלגה היה כפול: א. ההתפתחות הפוליטית ב"עליה חדשה"; ב. ההתפתחות הפוליטית במפא"י.

ההתפתחות הפוליטית ב"עליה חדשה" תוארה לעיל. התאחדות עולי גרמניה יצאה מוועידתה מפוצלת לשני חלקים – חלק אחד מושתת על ארגון לאנדסמנשאפטי המתכוון להוסיף ולדאוג לאינטרסים של יוצאי גרמניה-אוסטריה; חלק שני, מעין מפלגתי, שאמנם הכריז על עצמו כעל ארגון מדיני על-מפלגתי, אך שלא היה בינו ובין מפלגה מאומה. לשני הגופים היתה הנהלה פוליטית זהה – ד"ר פ. רוזנבליט וד"ר ג. לנדואר (שכאמור היה חבר במרכז מפא"י).

בתוך כך החריף במידה ניכרת המאבק הפנימי במפלגת פועלי ארץ-ישראל. שבעה מחברי הוועד הפועל של מועצת פועלי תל-אביב, חברי סיעה ב, הועמדו לדיון מפלגתי בגין "הפרת משמעת". גזר-הדין החמור ("החזרת המאנדטים") ביטא את רצונה הנחוש של המפלגה לבער את הסיעות. לאחר המשפט זומן המושב השלישי של הוועידה החמישית, בכפריית-קין, שכאמור לעיל, גזר איסור חוקתי על קיום סיעות. מגמה מדינית זו הקשתה על ההשלמה עם התארגנות בדלנית, ולו גם במסגרת של קבוצת-מוצא. אחת הדרכים לעודד קליטה של קבוצת לאנדסמנשאפט היא דרך הייצוג,

62. ד"ר מ. קרויצברגר, "תיזיסים לפיתוח הפעולה של התאחדות עולי גרמניה", ספטמבר 1942, שם.

63. שם.

ששני פנים לו – עידוד רשימות עדתיות לוקאליות (דוגמת רשימת "עליה חדשה" בחיפה, שכללה גם נציגי מפא"י), וכן ייצוג במוסדות המפלגה המרכזיים. לאחר הבחירות לוועדה הקהילה בחיפה, יצא י. ישעיהו בהתקפה על מפלגתו שעודדה, לדעתו, "התבדלות עדתית, הפרה הוראה מפורשת נגד רשימות עדתיות" והבטיחה לעודד נציגות אנשי עליות ממזרח וממערב בתוך הנציגות הכללית.⁶⁴ ברם, הנתונים מעידים כי אף "בנציגות הכללית" היה חלקם של יוצאי העדות (במקרה דנן – העדה הגרמנית) דל ביותר. במרכז המפלגה, שנבחר בוועידה הרביעית ברחובות, זמנה חמישים ושבעה חברים, היה אמנם "גרמני" אחד (ד"ר ג. לנדואר), אך כמועצת המפלגה, שמנתה מאה ועשרים חברים, ובמזכירות (בת שנים-עשר חברים) נעדרו יוצאי גרמניה. ד"ר לנדואר היה חבר גם בוועד הלאומי, אך התאחדות עולי גרמניה טענה כי הוא מייצג אותה ולא את מפא"י.

בחודש יולי 1942 הציע מ. שרתוק לצרף את ד"ר ג. לנדואר לוועדת הבטחון הישובית.⁶⁵ בוועידת מפא"י החמישית שוב נבחר ד"ר ג. לנדואר למרכז המפלגה, אך לא היה בכך כדי לספק, תביעת הייצוג של עולי גרמניה נענתה רק באופן חלקי.⁶⁶

מגמות הצנטרליזציה בתוך מפלגת פועלי ארץ-ישראל פגעו אפוא בסיכויי קליטת העלייה הגרמנית ומנעו תהליכים, כגון הענקת ייצוג נאות, שיעודדו הצטרפות העולים למפלגה.

לאחר ההכרזה על ייסוד "עליה חדשה" נערכה מזכירות מפא"י לדיון בהתפתחות החדשה. רוב הדוברים בישיבת המזכירות נמנו על עולי גרמניה, אך לא שררה ביניהם הסכמה על היחס לארגון החדש. במרכז הדיון עמדה שאלת החברות הכפולה, או, לאחר הייסוד הרשמי של "עליה חדשה" – החברות המשולשת: בארגון הלאנדסמנשאפט, בארגון הפוליטי המושתת על לאנדסמנשאפט ובמפלגה הפוליטית. האופציות שעמדו לחברי מזכירות מפא"י היו:

א. לשלול את התברות בשני הארגונים החוץ-מפלגתיים ("עליה חדשה" וארגון עולי מרכז-אירופה) ב. להעניק היתר לחברות באחד מהם (או

64. י. ישעיהו, "עם הבחירות בחיפה", הפועל הצעיר, לה (תש"ב), 39, עמ' 6. לביקורת זו הצטרף מ. זינגר, "העלייה החדשה" ומקומה ב"ישוב", דבר, 27.7.1942.

65. להצעה זו התנגדה בת-שבע חייקין מסיעה ב, שטענה כי אי-אפשר להכניס את לנדואר למוסד העוסק ב"הגנה". מזכירות מפא"י, 8.7.1942, ארכיון מפא"י, תיק 24/42.

66. בישיבת מזכירות מפא"י התלונן פ. נפתלי כי לעלייה הגרמנית יש נציגות דלה מאוד במפלגה יבהסתדרות, 16.12.1942, שם.

בשניהם) ג. לעודד חברות כאחד מהם (או בשניהם). העמדות שהוצגו היו כדלקמן:

א. תמיכה בחברות בארגון עולי מרכז-אירופה, שלילת חברות ב"עליה חדשה". דיעה זו, שהובעה על-ידי ד"ר פרץ נפתלי, שללה את החברות הכפולה מכל וכל. הטעם היה עקרוני: "לא משום שדעות 'עליה חדשה' פסולות, אלא בכדי לשמור על המפלגה."⁶⁷ נפתלי לא היה עשוי להשלים עם החברות הכפולה, מאחד שראה בה הפרת כללי-המשחק – "חוסר נימוס פוליטי, כשחברים ממפלגה אחת מופיעים בשעת בחירות ברשימות מתחרות כמועמדים, או כשחברים ממפלגה אחת מכריעים כקבוצה פוליטית בשניה כיחס לתכסיסים כלפי אותה מפלגה שהם קודם-כל חברים."⁶⁸ הבעיה היתה בעיקרה מוסרית, אך היו לה כמובן גם משמעויות מדיניות. לדעתו של נפתלי, היתה הצדקה לחברות בארגון העולים, שכן הוא "כולל את כל המקופחים מבחינת גרמניותם."⁶⁹ אליבא דנפתלי היתה הצדקה להתארגנות על בסיס אינטרסנטי (ושל מוצא) ולא פוליטי. אמנם, אמר, המפלגה החדשה עשויה להיות "שותף טבעי למפלגתנו בחיים הציבוריים, כוח מתקדם מחוץ למחנה הפועלים", ברם, היתר חברות כפולה עלול ליצור רושם "כאילו מפא"י ויתרה על קולות עולי מרכז-אירופה,"⁷⁰ וצעד כזה היה מרחיק את עולי גרמניה מהמפלגה. פרץ נפתלי ידע שהזדהותם של עולי גרמניה נתונה בראש ובראשונה ל"עליה חדשה", שהיא בבחינת "מכורה". לפי השיקול האלקטורי – לי מוטב לכאורה להתיר חברות כפולה, שאם לא כן – לא יעדיפו את מפא"י. מה הניע את פרץ נפתלי לחשוב שאם תיאסר החברות הכפולה יבחרו במפלגתו כאופציה ראשונה? אין לשכוח שמפא"י היתה החולשת על הטבות רבות מעבר להישגיהן של מפלגות מתחרות: ברם, במקרה המיוחד הזה ראה נפתלי עין בעין את מצבם המיוחד של עולי גרמניה שלא נטו להשתלב בזרם המרכזי של הישוב. הנימוק לשלילת "החברות הכפולה" היה איפוא מוסרי ותכליתי כאחד.

לשלילת החברות הכפולה היה שותף גם ג. יוספטל, אך מטעמים אחרים. לדעתו, בעיות אידיאולוגיות חצצו בין "עליה חדשה" לבין מפא"י – ההתנגדות ל"תכנית בילטמור" והתביעה לשינויים ארגוניים-מדיניים בישוב

67. פ. נפתלי, שם, שם.

68. פ. נפתלי, "התמורה הארגונית בהתאחדות עולי גרמניה", הפועל הצעיר, לו (תש"ג),

9-8, עמ' 19.

69. פ. נפתלי, מזכירות מפא"י, ארכיון מפא"י, תיק 24/42.

70. פ. נפתלי, "התמורה הארגונית".

על-ידי שינוי שיטת הבחירות. לא היתה אפשרות, לדעת יוספטל, לאשר חברות כפולה, אם כי הוא היה מודע לפער האובייקטיבי בין מפא"י לבין עולי מרכז-אירופה, ולסיכוי הקלוש של הצטרפות חברים יוצאי גרמניה לתנועת העבודה. מפא"י, אמר יוספטל, היא "יצירה של דור אחד (עלייה שניה ושלישית), על רקע של חוויות משותפות ושפה משותפת". יתירה מזו – במפא"י היה סגנון פוליטי שלא היה אהוד ומקובל על עולי גרמניה – "אי קונקרטיזם, פאתוס, ולפעמים פאתוס ריק."⁷¹ פער סוציו-תרבותי זה לא ניתן היה לגישור באמצעות תכסיס של חברות כפולה. היה איפוא טעם לפגם בנסיון "לפגוע מבפנים" ב"רגישות פוליטית-מוסרית"⁷² של "עליה חדשה" גם אם ויתור זה היה כרוך בנזק למפלגה.

ב. עמדה שונה הוצגה על-ידי ג. לנדואר, שהיה האישיות המרכזית בין יוצאי גרמניה במפא"י וגישתו היתה בעיקרה פראגמטית. בתל-אביב, ציון, מצויים חמשת-אלפים בוחרים חברי הסתדרות יוצאי גרמניה, אך מפא"י זכתה רק בקולות של שבעה אחוזים מהם. מפא"י נכשלה בגיוס תמיכתם של יוצאי גרמניה. יתר על כן – עולי גרמניה מנו עשרים אחוז מהישוב, אך רק שמונה מאות מהם היו חברים במפלגה.⁷³ לדעתו ניתן לתקן את המעוות באמצעים ארגוניים ולטשטש את חילוקי-הדעות הפוליטיים, שרווחו גם במפא"י עצמה, שכן "עליה חדשה" מפלגה ציונית, וחברים בה רק שוקלי שקל. אמנם אין להתעלם, גרס לנדואר, מהקונפליקט הפוליטי (אם כי "לא כדאי ליצור אותו בכוונה"), אך מוקד הבעיה הוא במגזר הארגוני – ההיתר לחברות כפולה. מניעתה – משמעותה דחייה מפורשת של פוטנציאל מצביעים וחברים נרחב. ההתארגנות העדתית, לדעת לנדואר, לא היתה מושתתת על בסיס כלכלי – "אין יסוד להרגשת קיפוח כלכלי", אלא על בסיס מדיני – "אין הם מיוצגים ואין להם אמון שאינטרסיהם יבואו על סיפוקם."⁷⁴ אי לכך אין מפא"י, כמפלגה פוליטית, רשאית להתנער מתפקיד הקליטה. האמצעי הבדוק והיעיל לכך – ההיתר לחברות כפולה.⁷⁵

מכאן, שחברי מפא"י יוצאי גרמניה, הציגו שתי עמדות: העמדה האחת

71. ג. יוספטל, מזכירות מפא"י, ארכיון מפא"י, תיק 24/42.

72. בכך תמך גם ברל כצנלסון: "הרבה אנשים הגוינים מאד בתוך העליה הגרמנית יראו בזה מצידנו משחק לא הוגן". מזכירות מפא"י, 10.2.1943, שם, תיק 24/43.

73. בגירסה זו תמך גם י. שפרינצק: "המפלגה בארץ לא רכשה אפילו חמישים איש", אמר במזכירות, 23.12.1942, שם, תיק 24.42.

74. בן-גוריון במוכריות בדו"ח על דיוני לשכת מפא"י, 23.12.1942, שם.

75. ג. לנדואר, שם. בעמדה זו תמך גם ק. לוינ שהעלה נימוק אחר: "אם נצא יהיה הימין רוב", שם.

תבעה יציאת חברי המפלגה מ”עליה חדשה”, בדרכבד עם שמירת החברות בארגון הלאנדסמנשאפט; המניע המרכזי היה עקרוני – אי־אפשר להיות חבר בשתי מפלגות, אין הצדקה לשמירת המסגרת הלאנדסמנשאפטית הפוליטית, יש להשתלב במסגרות ישוביות קיימות, דהיינו, להתפרק ממטען הזהות המבוסס על מוצא משותף. העמדה השניה תבעה להישאר בארגון הפוליטי הלאנדסמנשאפטי בכדי לענות על צורך משולש: לחזק את מפא”י על־ידי קליטת קבוצה חברתית רחבה, למנוע הזדהות “עליה חדשה” עם הימין, לקיים בהצלחה את צו קליטת העלייה.

עמדות ה”וותיקים” חפפו את עמדות עמיתיהם יוצאי גרמניה. אף ביניהם היתה ההתפלגות בין שוללי החברות הכפולה לבין התומכים בה. על השוללים נמנו ג. מאירסון, א. בהיר, ובחריפות יתירה גם ברל כצנלסון. ג. מאירסון וא. בהיר הצביעו על בעיית הנאמנות הכפולה, הנוצרת מחברות בשני הארגונים, חברות כזאת היה בה אמנם משום פתרון העשוי להביא תועלת מעשית, אלא שהוא אינו עולה בקנה אחד עם כללי ההגיונות הפוליטית, מה גם שהפער בין שני הארגונים מצוי גם במישור הפרוגראמטי. ל”עליה חדשה” היתה תכנית מדינית שלא היתה זה לזו של מפא”י.⁷⁶ שוללי החברות הכפולה הציעו הצעות קונקרטיות לקליטת יוצאי גרמניה. ג. מאירסון תבעה לשפר את הקליטה החברתית – להקים “קלובים” על בסיס קבוצתי או עדתי, א. בהיר גרס היענות לתביעות פוליטיות – מתן ייצוג במוסדות מפא”י. ברל כצנלסון גילה התנגדות קיצונית למה שנראה בעיניו כפגיעה בטוהר המפלגה. לוועידת מפא”י בכפר־ויתקין הוא תבע “מרות חברית מוסמכת, אשר מבלעדיה כל ארגון ציבורי הוא גוף נטול־נשמה”.⁷⁷ הסיעות היו בעיניו “עוקרים של פילוג־קבען [...] מדגרה של מפלגות אחרות.”⁷⁸ הוא, כבן־גוריון, תבעו התאמת מבנה המפלגה, מערכת כליה ומשטרה הפנימי, ל”צרכי שליחותה”.⁷⁹ ברל כצנלסון שלל חברות כפולה בכל מוסד חוץ־מפלגתי, בכלל זה “ליגות” כגון “הליגה למען התקרבות יהודית־ערבית” או “ליגה־זוי”, מאחר שהמפלגה היתה בעיניו ארגון כולל ומקיף – “לקיומה של מפלגה טובה לא די בפרוגרמה טובה [...] אין לחיות במפלגה בלי להרגיש כבוד אליה, כלי הרגשת חברות”⁸⁰ (ההדגשה במקור). לדעתו החברות

76. גולדה מאירסון, מזכירות, 16.12.1942, שם.

77. ברל כצנלסון, כתבים, ה, תל־אביב תש”ז, עמ’ 272.

78. שם, עמ’ 267.

79. ראה ד. בן־גוריון, “לקראת הוועידה”, הפועל הצעיר, לו (תש”ג), 6–7, עמ’ 1–3.

80. ברל כצנלסון, כתבים, ה, עמ’ 259.

הכפולה יוצרת מחיצה פסיכולוגית ופוגמת בשיתוף הטוטאלי שלשמו נוצרה המפלגה. בישיבת מזכירות המפלגה הציע ברל כצנלסון לקבל החלטה "שחבר מפא"י איננו יכול להיות בשום גוף פוליטי מחוץ למפלגה."⁸¹ יתירה מזו – ברל התייחס גם למישור הפראגמטי – נקל שמפא"י תקשור קשרים פוליטיים עם המפלגה החדשה כלי מעורבותם של חבריה. ואילו העיקר לגבי דידו היה בפוטנציאל השותפות, שכן למפלגה צריכים להשתייך רק בעלי קלסטר אחד ואמונה אחת.

בן-גוריון היה ידוע באדיקותו לצנטרליזם במפלגה. באורח מפתיע לא שלל במפורש חברות כפולה. הנימוקים שהעלה בדיון היו: א. יש לעולי גרמניה קשיי קליטה אובייקטיביים, ומיוחדים, לפיכך יש לנהוג כלפיהם בקולא ולא בחומרה; ב. למפא"י יש צורך בכני-ברית, בעיקר בתל-אביב, נגד מפלגות הימין; ג. נטישת הזירה משמעותה "כליה עצומה על הציבור הזה, זאת לא פרוגרמה פוליטית אחרת, זה אקלים לאומי-רוחני אחר." בן-גוריון ראה ב"עליה חדשה" שרידים של "התבוללות, זרות יהודית." שיקולים של תועלת וחובה לאומית בצד שיקולי-רווח מפלגתי, וכן גילוי הבנה לנסיבות אובייקטיביות, הניעו את בן-גוריון לתמוך בחברות כפולה⁸² בניגוד לעמדתו המוצהרת והמפורשת לגבי סיעה ב.

בעמדה זו תמך גם שפרינצק. מניעיו היו פראגמטיים יותר מאשר פילנטרופיים – "נחוצות מיתודות שהן לכאורה ויתורים, אבל לאמיתו של דבר כיבוש, מוכרחים לכבוש את הכוחות האלה."⁸³ החברות הכפולה היתה טקטית, כאמצעי לגיוס נרחב של יוצאי-גרמניה.

מזכירות המפלגה גיבשה שלוש הצעות החלטה שעיקרן היה:

1. חברי המפלגה ב"עליה חדשה" אינם רשאים לפעול בניגוד לקו הפוליטי של המפלגה.

2. יש להקדיש בירור מיוחד לדרכי הפעולה בעליה המערבית.

3. יש להביא לפני המרכז את השתתפות חברי המפלגה בארגון "עליה חדשה".⁸⁴

יחד עם זאת החליטה המזכירות לחייב את ג. יוספטל להיכנס לעבודה

81. ברל כצנלסון בישיבת המזכירות, 16.12.1942, ארכיון מפא"י, תיק 24/42.

82. יחד עם זאת התנגד בן-גוריון אישית ללנזואר ולעמדותיו. ראה הדיון במזכירות (הערה 72).

83. שפרינצק במזכירות, 16.2.1943, שם, תיק 24/43.

84. ישיבת המזכירות, שם.

ארגונית שם,⁸⁵ שפירושו הסתמנות מגמה של פעילות מפלגתית "קונסטרוקטיבית" בקרב עולי גרמניה.

אם כי ישיבת המזכירות נסתיימה ללא הכרעה מפורשת, אחת האלטרנטיבות לפתרון הבעיה היתה הקמת גשר פרוגרמטי ל"עליה חדשה", מתוך תקווה ליצור שותפות של קבע בין שני הארגונים הפוליטיים ועליידי כך להקנות את עוקצה של המחלוקת.

בחודשים ינואר-פברואר 1943 התקיימו פגישות בין מוסדות מפא"י - הלשכה והמזכירות - לבין הנהלת "עליה חדשה",⁸⁶ שתוצאותיהן לא נשאו פרי. באחת הפגישות העלה בן-גוריון על נס את השותפות בין מפלגתו לבין "עליה חדשה", אך לא נמנע מביקורת מדינית נגד "המינימליות הציונית", ובתוך כך האשים את "עליה חדשה" שאינה תומכת די במלחמה בהיטלר ואינה מבטאה התנגדות ל"ספר הלבן". בן-גוריון הועיד ל"עליה חדשה" "תפקיד היסטורי" - להיות גשר בין ימין ושמאל, ותבע ממנה לזנוח את הערכים המייחדים אותה כקבוצת-מוצא ובתוך כך הוקיעה בחסרון "הרגשה של עס". תגובתו של פ. רוזנבליט, נשיא "עליה חדשה" שהשתתף בפגישה, היתה נזעמת:

אני אומר: נכון דבר אחד. אנו איננו יהודי מזרח-אירופה. אני מעריך ומחשיב את הנאיביות הגדולה והנשגבת המתבטאת בדברי בן-גוריון שהוא מזהה את העם העברי עם השבט המזרחי של היהדות האירופאית. ישנם שבטים אחרים ביהדות, ואנו צריכים להסתגל לאמת הפשוטה הזאת: איננו יכול להיות אחרת מאשר הנני. לא באנו ארצה כדי להתבולל, אלא כדי להוסיף את מהותנו ואת תכונותינו לבנין המשותף של הארץ.⁸⁷

כדברים אלה ביטא רוזנבליט את האידיאולוגיה של קבוצות המיעוט ה"אתניות" בתקופת הישוב, שידעו קשיי-הסתגלות כפולים: א. אובייקטיביים - שמקורם בשינוי תנאי-החיים, הסתגלות לחברה, תרבות ודפוסי כלכלה חדשים; ב. קיפוח של קבוצת-מיעוט, לנוכח הדומינציה של היהדות המזרח-אירופית שחלשה על עמדות השלטון והכלכלה בחברה הישובית. הפגישה לא העלתה דבר. נראה היה כי אין מנוס מהכרעה חד-משמעית.

בישיבת מרכז מפא"י שהתכנס למחרת הפגישה עם הנהלת "עליה חדשה", היתה מגמה להפריד בין היבטיה הפרסונליים של הבעיה לבין משמעויותיה

85. ישיבת המזכירות, 5.1.1943, שם.

86. על הפגישות דווח בשתי ישיבות לשכת מפא"י, 9.2.1943, שם, תיק 25/43.

87. הפגישה עם הנהלת "עליה חדשה" התקיימה ב-19.1.1943, דיווח במרכז, 20.1.1943,

שם, תיק 23/43.

המדיניות. גם בן־גוריון, שנמנע עד לאותה שעה מנקיטת עמדה שיש בה סממנים אישיים, אמר במפורש: "מה שמסבך את הענין – חברינו שהם מנהיגי 'עליה חדשה' מזדהים שם עם דעה שהיא מיעוט בתוכנו, ושהיא עמדה שהמפלגה שוללת אותה."⁸⁸ דבריו כוונו לגיאורג לנדואר, שבועידת כפר־זיתקין ביטא את עמדותיו המדיניות, והציג השקפת־עולם הנשענת על אוריינטציה בינלאומית, שממנה משתמעת שלילה של תכנית בילטמור. "אנחנו מוכרחים לקבל את המאנדט מהעולם", אמר, לנדואר, "כי אנחנו חלק מהעולם הגדול. בלעדי זה לא נוכל להתקדם." לא זו אף זו, לנדואר, בניגוד לבן־גוריון, לא השליך יהבו על ארצות־הברית – "אני נוטה לדעה שהשלטון יישאר אנגלי – המאנדט שלנו יימסר על־ידי העמים [...] עוד אין אנו רואים באמריקה את הסימנים למהפכה הציונית."⁸⁹ עמדות אלו, שלא בוטאו בחדרי־חדרים של "עליה חדשה" אלא בכינוס פומבי של מפא"י, העלו את חמתו של בן־גוריון ששינה את עמדתו והגיע לכלל מסקנה כי "קואופרציה ישוּבית או ציונית עדיפה על פעולת חברים בודדים בתוך המסגרת הארגונית של 'עליה חדשה'.⁹⁰ אמנם, דיעותיו של לנדואר היו ידועות זה מכבר, אך באותה עת נראה כי היחסים עם "עליה חדשה" עשויים להיות תקינים יותר בלעדיו. היה ברור כי מבחינת האינטרס המדיני רצויה שותפות עם הארגון החדש, שהיה עשוי להיות לשון־המאזניים בין השמאל והימין בישוב בעיקר בתל־אביב, שבה היה לימין רוב. הבעיה היתה – באילו אמצעים יש לנקוט על מנת להשיג שיתוף פעולה זה? היתה תמימות־דעים במרכז מפא"י שהעלייה הגרמנית מצריכה טיפול מיוחד בגלל הרכבה הסוציאלי המיוחד.⁹¹ לפני המפלגה היו פתוחות שתי אופציות: אחת – לפעול דרך הארגון הלאנדסמנשאפטי. ל. נסטפל הציעה שהמפלגה תחייב את חבריה להצטרף לארגון עולי מרכז אירופה, בכדי להפוך אותו למכשיר בעל כוח, ולהימנע מטשטוש ההבחנה בין "עליה חדשה", שהיא ארגון של מעמד בינוני, לבין מפא"י, שהיא ארגון פועלים. האופציה השנייה היתה – להקצות משאבים מפלגתיים מיוחדים לטיפול בעולי גרמניה. המפלגה בחרה באופציה זו. בכך לא באה הבעיה על פתרונה, מאחר שעדיין לא הוכרע בענין המרכזי – חברותם של חברי מפא"י – בראשות ג. לנדואר – בשני הארגונים. מפא"י התקשתה להחליט החלטה חד־משמעית, מאחר שהיה ברור כי לנדואר

88. בן־גוריון במרכז, שם.

89. כוועידת כפר זיתקין, אחדות העבודה, עמ' 114.

90. בן־גוריון בישיבת מרכז, שם (הערה 87).

91. יחוד זה צוין בעיקר על־ידי ג. יוספטל, שם.

ותומכיו יעדיפו את "עליה חדשה" על מפא"י. באותה עת היתה המפלגה שסועה על-ידי מאבקים פנימיים. סיעה ב לא שבה להשתתף במוסדותיה; למרות ההחלטה המפורשת של ועידת כפר-וייתקין לא התפרקה הסיעה ואף פירסמה בעיתונות "גילוי-דעת",⁹² המוחה נגד החלטות הוועידה. בן-גוריון העלה הצעה לערוך בחירות להסתדרות,⁹³ שמשמעותן היתה ביטול הייצוג היחסי, ביטול הסיעה או אילוץ לפרוש. הצעתו לא זכתה לתמיכה מפני שהרוב חשש מפני פילוג. יחד עם זאת נתקבלו החלטות שנתפרשו כמאבק בסיעות. הראשית ביניהן – ההחלטה על גיוס נרחב בקרב הציבור הבלתי-מפלגתי.⁹⁴ מפא"י חיפשה תמיכה בקרב אוכלוסייה חוץ-מפלגתית והתקשתה לקבל החלטה שתביא, קרוב לוודאי, לפרישתה של קבוצה שכבר היתה בתוך המפלגה. יחד עם זאת היו גורמים שתרמו להכרעה חד-משמעית נגד חברות כפולה; ביניהם היתה העובדה שחברי מפא"י ב"עליה חדשה" היו באופוזיציה להנהגת המפלגה – "בעיתון שלהם יש 'חוסר כבוד' אלינו. זהו גוף מאורגן יחיד, מחוץ ל'השומר הצעיר', שהוא מנהל קאמפאניה נגד כילטמור."⁹⁵ החברות הכפולה, אמר ברל כצנלסון, מועילה ל"עליה חדשה" ולא למפא"י.⁹⁶

במזכירות מפא"י התגבשו שתי הצעות.

הצעת הרוב היתה: א. ממריצים את חברינו יוצאי גרמניה להשתתף ב"ארגון עולי מרכז-אירופה" ולהיות שם פעילים. ב. אוסרים על חברינו להשתתף ב"עליה חדשה". ג. להקים ועדת קשר בין מפא"י ל"עליה חדשה".
הצעת המיעוט היתה: א. חברי המפלגה יהיו פעילים ב"עליה חדשה" רק בהסכמת מזכירות המפלגה; ב. על החברים הפעילים ב"עליה חדשה" תלה חובת המשמעת המפלגתית המחייבת את כל החברים; ג. חברי המפלגה הפעילים ב"עליה חדשה" יכולים להופיע ברשימות בבחירות ישוביות רק באישורה של מזכירות המפלגה; ד. להקים ועדת קשר.⁹⁷
גם המיעוט לא תבע איפוא אוטונומיה, אלא חברות כפולה בכפיפות

92. גילוי-הדעת ראה אור בידבר, 22.11.1942. הפרסום עורר תגובות וזעמות במפלגה שראתה בו "מרי אזרחי"; ישיבת מרכז, 18.11.1942, ארכיון מפא"י, תיק 23/43.

93. ישיבת מזכירות, 23.12.1942, שם, תיק 24:42.

94. דובר על גיוס נרחב בקרב פועלי התעשייה, שחלק ניכר מהם נהה אחר סיעה ב: מזכירות, 9.12.1942, שם.

95. ברל כצנלסון, מזכירות, 10.2.1943, שם.

96. גם ה"קיפוח" נראה בעיני ברל בלתי-נמנע: "אי-אפשר לתת לכולם תפקידים כמו שיש לפ. רוזן", שם.

97. סיכום של בן-גוריון בישיבת מרכז מפא"י, 24.2.1943, שם, תיק 23:43.

למשמעת מפלגתית מחייבת. שוללי החברות הכפולה, בהנהגתם של בן-גוריון וברל כצנלסון, השמיעו את הנימוקים הבאים: נימוק ההגינות. "לא תמיד הוא הוגן, שאחד יושב בשני ארגונים, והוא אינו מקבל את הדין של ארגון אחד, אלא מקבל פקודות מהארגון השני."⁹⁸ מדוע אין שתי "הפקודות" עשויות להיות זהות? מחמת הנסיבות האובייקטיביות. בן-גוריון הניח כי אין דרך לטמיעה ומיזוג – "יהיה עוד זמן רב צורך בקיום הלאנדסמנשאפט בגלל ההתכוללות והתנאים המיוחדים של העלייה הזאת."⁹⁹ הייצוג הפוליטי המתבדל של עולי גרמניה היה בבחינת עובדה קיימת. החברות הכפולה לא היתה עשויה לטשטשו.

נימוק התועלת. לנימוק זה היו שני היבטים: מצד אחד החשש מסיעתיות, שנתפסה כפתולוגיה מפלגתית. ברל כצנלסון תבע הומוגניזציה של המפלגה והעמדתה על יסודות מוצקים ומוגדרים – "אנחנו לא מפלגה סתם. יש לנו חובה שחברינו יהיו חברי הסתדרות העובדים. יש אצלנו בסיס סוציאלי מסוים." בגלל הפער הסוציאלי והתרבותי בין מפא"י לבין "עליה חדשה" תבע ברל שלא לוותר – "המפלגה אינה יכולה להיות עיר פרוצה, אין חומה סביב לה". לאיכות, כפי שהוגדרה על-ידי ברל, היתה עדיפות על הכמות. היבט שני היה מעוגן בחוסר התועלת שבקיום החברות הכפולה: "מדוע, שהמונים חברי מפלגה, לא יצטרפו ל'עליה חדשה'?" מדוע שביתם הרוחני יהיה במפלגה ולא בלאנדסמנשאפט, אין שני בתים.¹⁰⁰ לעמדה זו הצטרף חלק ניכר מיוצאי גרמניה במפלגה – "אין שאלה של אישים, אלא של מפלגה שתפנה להמון אנשים בבחירות ותרצה לארגן אותם במסגרתה."¹⁰¹ נסיונותיה של מפא"י לכבוש את "עליה חדשה" מבפנים נדונו מראש לכשלון. מאחר שאין לה הכוח להיות הגורם המכריע באותו ארגון. יתירה מזו – יש ללחום נגד "עליה חדשה" ולא לשתף עמה פעולה.

בראש תומכי החברות הכפולה עמד ג. לנדואר, ברם הוא נתמך גם על-ידי ותיקים, שהיו בעיקר מקרב "הפועל הצעיר" – שפרינצק, לוביאניקר (לבון), קוסוי (כסה),¹⁰² ונימוקיהם עמם:

נימוק כלל-לאומי. למפא"י, כמפלגה הדומיננטית בישוב, היתה תחושת אחריות לעיצוב דפוסי קליטה, ולדעת לוביאניקר היה חשש פן תיכשל

98. בן-גוריון, שם.

99. בן-גוריון, שם.

100. ב. איזנשטדט, שם.

101. ברנאי, שם.

102. לנדואר היה איש "הפועל הצעיר" בגרמניה, לפני עלותו ארצה.

קליטתו של ציבור שלם. את הפוליטיזציה של התאחדות עולי גרמניה זקף לוביאניקר לחובתה של מפא"י, ולחובת חברה באותו ארגון. תפקיד קליטת יהדות גרמניה בארץ טרם נגמר – וצריך לדאוג לכיוון הפוליטיזציה שלה – "העלייה יכולה להיות פרוגרסיבית וגם ריאקציונית",¹⁰³ לכן יש להדגיש את שיתוף-הפעולה. אף לנדואר תמך בעמדה זו – "המפלגה איננה קיימת בשביל עצמה. היא מכשיר למען הישוב והציונות – ללכת לאחריים ולא לחכות שהם יגיעו אלינו." רוב התומכים בעמדה זו ראו ב"עליה חדשה" כוח פרוגרסיבי שאסור לנתק עמו את הקשר מטעמים מפלגתיים וישוביים כאחד. מדוע מנסה מפא"י לבנות גשר אל הריאקציה (הכוונה היתה להסכם הגיוס עם הרביזיוניסטים ולשיתוף-הפעולה עם הימין בענייני הגנה, שעמדו על הפרק באותה עת) ולא אל הפרוגרסיביים? היקשו חברים.¹⁰⁴ לפיכך אסור "לעשות ניתוח שאין לתקנו".¹⁰⁵ החברות הכפולה היתה, לדעת תומכיה, מכשיר יעיל שבאמצעותו תוכל המפלגה למלא את תפקידה.

לטענה זו היה גם ביסוס פראגמטי: עלידי חברות ב"עליה חדשה" ניתן היה, לדעת קוסוי, להיאבק למען תכנית בילטמור – "חברינו שם יכולים לגרום לנייטרליזציה מסוימת",¹⁰⁶ ועל-ידי כך להקל על מפא"י, שהיתה נתונה בקשיים פנימיים, בדרך הגשמת תכניתה המדינית.

נימוק מפלגתי. במפא"י רווחו שתי גישות לגבי תפקידה ומעמדה החברתי. כאמור לעיל, שאף ברל כצנלסון להומוגניזציה של המפלגה, שתהיה מושתתת על חברים "מעור אחד", שיהיו מסוגלים להתוות מדיניות אחידה ולהגשימה. בדעה זו תמך גם בן-גוריון. ברם, במפא"י היתה גם גירסה אחרת, שנתמכה על-ידי סיעה ב אשר חברה נעדרו משיבות מוסדות המפלגה. הללו שאפו לראות במפלגה ארגון פלוראליסטי רחב ופתוח לדעות וזרמים שונים. בדעה זו החזיק גם שפרינצק, שהטרוגניות לדידו לא היתה רק הכרח המציאות, אלא אף תופעה רצויה: "למפא"י היה, יש ויהיה שכל אסטרטגי, והשכל האסטרטגי ההיסטורי מחייב אותנו לראות את כל המכשולים ולעשות קונטרולה אקטיבית ב'עליה חדשה'". והוסיף: "אני רוצה בעלייה הגרמנית, לא מיוחדת מתסבוכת." אמנם, היו חברים במפלגה, דוגמת ז. רובשוב (שזר), ששללו את ההתאגדות על בסיס לאנדסמנשאפט באורח

103. לוביאניקר, שם.

104. א. קצנלסון, נ. הרפז, שם.

105. א. קצנלסון, שם.

106. "מה גם ש'עליה חדשה' אינה מפלגה מובהקת, אז לא היתה שאלה". קוסוי, שם.

עקרוני,¹⁰⁷ אך הרוב היה מאוחד בדעה שיש בסיס מוצק ולגיטימי לייצוג כזה. נראה כי אחד הגורמים שהשפיעו על החלטה היה ההסתייגות מד"ר ג. לנדואר. אישיותו של מנהיג יוצאי גרמניה, שהיתה שנויה במחלוקת, ודעותיו האופוזיציוניות, תרמו להרחבת הפער בין שני הארגונים יותר משקירבו אותם זה לזה.¹⁰⁸

מרכז מפא"י החליט, ברוב של שבעה־עשר נגד שבעה, לאמץ את הצעת הרוב. החלטה זו נשענה גם על חוות־דעת של סניפים. סניף ירושלים שיגר למזכירות מפא"י סיכום מושב משותף של סיעת מפא"י בוועד־הקהילה ובמועצת־הפעילים, שם הוחלט על שלילת החברות הכפולה.¹⁰⁹

נוסח החלטת המרכז היה כדלקמן:

א. המפלגה ממריצה את החברים יוצאי גרמניה ומרכז־אירופה להשתתף ולהיות־פעילים ב"ארגון עולי מרכז אירופה".

ב. חברי המפלגה אינם יכולים להשתתף ב"עליה חדשה".

ג. רצוי שתוקם ועדת קשר קבועה בין המפלגה ו"עליה חדשה" לשם קביעת קו־פעולה משותפים בעניינים ישוביים וציוניים.¹¹⁰

בצד האיסור על החברות הכפולה, החלה מפא"י לגלות יוזמה והאיצה, על־ידי שורת החלטות, את תהליכי הקליטה. לשכת המפלגה החליטה על התחלת פעילות מוגברת בקרב עולי גרמניה. שבעה אמצעים היו אמורים לחולל תפנית במערכת הקליטה המפלגתית ולבטל את הצורך בחברות הכפולה. האמצעים היו:

א. חבר מיוחד ליד לשכת המזכירות לריכוז הפעולה בקרב עולי מערב־אירופה. ב. גיוס חבר מיוחד לסניפים הגדולים לפעולה זו. ג. ועדה מיוחדת, ליד הלשכה, שתסייע לפעולת המרכז. ד. ארגון חוג פעילים מעולי מערב־אירופה בקרב פועלי התעשייה. ה. פתיחת קלובים מיוחדים לחברים האלה בערים. ו. הוצאת חומר בכתב על בעיות היסוד של התנועה בשפה הגרמנית. ז. קיום סמינר מיוחד לפעילים בין פועלים יוצאי מרכז־אירופה.¹¹¹ הקליטה היתה, איפוא, ייצוגית־מוסדית (חברים ומוסדות ליד מוסדות המפלגה), חברתית (קלובים) והסברתית־חינוכית (חומר בכתב וסמינר

107. "ייצוג אתני אפשר להשיג רק על יסוד של קיפוח אחרים", רובשוב, שם.

108. לנדואר עוב בכעס את ישיבת המרכז לאחר הערה של ב. אייזנשט, שם.

109. סניף ירושלים למזכירות מפא"י, 10.2.1943, שם, תיק 4/1/43, מדור ירושלים.

110. ישיבת מרכז, 24.2.1943, שם, תיק 23/43.

111. ישיבת לשכת מפא"י, 22.4.1943, שם, תיק 25/43.

לפעילים). יש לציין שלאחר זמן קצר קיבלה הלשכה שורת החלטות דומה, בהיקף מצומצם יותר, לגבי עדות-המזרח.¹¹² מפא"י נערכה ל"התקפה" על הבלתי-מפלגתיים. בעיתון המפלגה "הפועל הצעיר", פורסם מכתב למערכת – אמצעי בדוק להבעת דעת-העורך – שבו צוין בצער, שטרם נתגשמה אחת ההחלטות החשובות של ועידת כפר-ציתקין – הרחבת מסגרת המפלגה.¹¹³ ההחלטה על איסור החברות הכפולה, אף כי נתקבלה ברוכ גדול, לא בוצעה. חברי מפא"י ב"עליה חדשה" לא קיבלו את הדין ונקטו שתי פעולות: שיגור מכתבים אישיים למזכירות המפלגה.¹¹⁴ הטיעונים העיקריים היו: "עליה חדשה" אינה רוצה להיות מפלגה. על-ידי ההחלטה כופים עליה 'מפלגיוציה' [...] אין ניגודים בין מפא"י לבין 'עליה חדשה' המצדיקים החלטה זו [...] הוצע לדחות את ההוצאה לפועל של ההחלטה לשנה או שנתיים. הפעולה השנייה – ערעור רשמי לפני המזכירות ודרישה לקיים בירור מחדש בסוגיה. למרות התנגדותו של בן-גוריון, נענתה הבקשה בחיוב. בישיבת לשכת המפלגה הביע דב"ג שוב את דעתו: "נחוץ לנו כוח שיש לו מחשבה פוליטית, דרך פוליטית, רצון ברור, שהוא יוכל לשמש הלוז של הישוב, שיוכל לרכז סביבו את כל הכוחות הנאמנים." ה"נאמנות" אליבא דבן-גוריון, היתה מושחתת על יכולתה של המפלגה לחייב – "אם מפלגה אינה יכולה לחייב [...] אז זה חול פורח."¹¹⁵

יומיים לאחר הדיון בלשכה קיבל מרכז "עליה חדשה" – לנדואר היה חבר פעיל בו – שורה של החלטות מדיניות שביטאו את העמדות הפוליטיות שתוארו לעיל. במרכזן היתה הגדרת המדיניות הציונית: "להשיג את קידום המטרות הציוניות [...] על-ידי המדינה המאנדטורית [...] לדרוש שמעצמות הברית תכלולנה תכנית לעלייה והתיישבות [...] במסגרת התפקידים שעליהן לקבל על עצמם [...] לעשות כל נסיון אפשרי כדי להביא תיאום הצרכים החיוניים של העם העברי והעם הערבי על יסוד הכרה הדדית בזכויותיהם."¹¹⁶ עמדות אלו, שלא עלו בקנה אחד עם תכנית בילטמור, לא תרמו לשיפור מעמדו של לנדואר במפא"י.

למרות התנגדותו החריפה של בן-גוריון, שעמד על התוקף המחייב של

112. שם, 29.4.1943, שם.

113. החבר צור מחולון, "מכתב למערכת", הפועל הצעיר, לו (תש"ג), 38.

114. ראה בעיקר א. סמסון למזכירות מפא"י, 1.4.1943, ארכיון מפא"י, תיק 1.4/43/א, מדור חיפה.

115. בן-גוריון בלשכת מפא"י, 7.4.1943, שם, תיק 25/43.

116. החלטות פוליטיות של מרכז "עלייה חדשה", 9.4.1943, עלייה חדשה, עמ' 43.

החלטות המרכז, החליטה הלשכה להביא את הערעור של "עליה חדשה" לדין במזכירות,¹¹⁷ וזו העבירה את הדין למרכז.

בישיבת המרכז, שדנה בערעור הסתמנו שלוש עמדות:

א. עמדת ד"ר לנדואר, שתבע רביזיה של ההחלטה. נימוקיו היו: 1. חברי "עליה חדשה" אינם סיעה במפא"י; 2. חברותם של חברי מפא"י ב"עליה חדשה" היא עובדה קיימת; 3. לא היתה הפרה פורמלית של החלטה – המזכירות אישרה ערעור, משמע: ההחלטה אינה סופית; 4. חברי מפא"י ב"עליה חדשה" נושאים בשליחות מפלגתית וסוציאליטית;¹¹⁸ 5. מפא"י לא הוציאה לפועל את ההחלטה על ועדת קשר בינה לבין "עליה חדשה";¹¹⁹ 6. אין ניגוד מהותי בין מפא"י לבין "עליה חדשה"; 7. לחבר מפא"י יש זכות להבעת דעה – ואפילו אינה זהה לדעת הרוב במפלגתו – גם כחוגים של "ידידים" מחוץ למפלגה. בדבריו אלה התכוון לנדואר להתנגדות של "עליה חדשה" להחלטת הוועדה הפועל הציוני, ששללה שיחוף פעולה עם הבריטים בתכנית ה"ריקונסטרוקשן".¹²⁰ בכך לא ראה הפרת משמעת: "מה ענין כל זה למשמעת? [...] משמעת אמורה כמעשים, בשמירת מנהגים וחוקים, והפרת משמעת כזו לא נזכרה בטענות מתנגדינו." לנדואר כבר "בצורת ביטוי אחת להבעת דעה חולקת – השתיקה" וראה בביקורת מתנגדיו "עדות לטינה והתנגדות פנימית כלפי יהודים, השונים מהם באופיים, או כלפי תנועה חדשה שיש לחשוש להצלחתה האפשרית."¹²¹

בדבריו של ג. לנדואר בא לידי ביטוי הפער התרבותי, האידיאלי והפוליטי שבין עולי גרמניה ה"חדשים", בעלי סגנון החיים והרקע התרבותי המיוחדים, לבין ה"וותיקים", יוצאי מזרח אירופה. הפער לא היה רק פוליטי אלא אף חברתי. נראה גם כי נפער פער חברתי עמוק בין יוצאי גרמניה הוותיקים, שניסו להשתלב בחברה החדשה, לבין אלה מביניהם שדבקו בזהותם הקודמת.

ב. עמדת בן-גוריון, שנחמכה על-ידי חלק מיוצאי גרמניה כגון ל. קאופמן-קדמון. בן-גוריון שלל אפשרות של התארגנות חוץ-מפלגתית וערך התקפה

117. לשכת מפא"י, 22.6.1943, ארכיון מפא"י, תיק 25/43.

118. אמר לנדואר: "תבעו הגנה על פרוגרמה סוציאליטית מסוימת, הנהלת 'עליה חדשה' החליטה לדון בכך מחדש". ישיבת מרכז, 21.7.1943, שם, ארכיון מפא"י.

119. ההחלטה נתקבלה בישיבת המרכז, 24.2.1943, שם, תיק 23/43.

120. ב"18 במאי שלחה 'עלייה חדשה' מכתב בנידון להנהלת הסוכנות, עלייה חדשה, עמ' 45.

121. המובאות הנ"ל מתוך ג. לנדואר, "עליה חדשה ומבקריה", שם, עמ' 1-42.

אישית על לנדואר. בצינונו את אי־הקמת ועדת הקשר, תלה את האשמה ב"חברים הכפויים", שלא ביצעו את ההחלטה. "אתה הפרעת – אמר ללנדואר – כי רצינו שתהיו שליחי המפלגה בוועדה זו." גם ל. קופמן ציין את הנזק הכרוך באי־מילוי ההחלטה, בהסבירו שזה גרם לכך ש"עליה חדשה" כבר לא מעוניינת בשיתוף־פעולה עם מפא"י" ובכך הוחמצה הזדמנות ליישור ההדורים. עוד חברים הצטרפו לדעתו של בן־גוריון וחברי מפא"י ב"עליה חדשה" הוגדרו כגורם מפריע ולא כגשר ל"עליה חדשה".¹²² בישיבה הוכאו דוגמאות מפעולת "עליה חדשה" בחיפה, שלא העידו על הגברת הזיקה בין שני הארגונים כתוצאה של פעילות חברי מפא"י. נהפוך הוא – חברי מפא"י תמכו בעמדות "עליה חדשה" בתוך מפלגתם. בוויכוח על תקציב ועדה־קהילה בחיפה ביקרו מ.ג. לוינ (יו"ר ועדה־קהילה) וד. בר־רב־האי (נציג סיעת הפועלים) את "עליה חדשה" על "התפארות בלתי־פוסקת, [...] על העמדת פנים כאנשים אשר בכיסם תרופה לכל מחלה."¹²³ "עליה חדשה" הגישה התנגדות ל"תיקון חוק בנין ערים" בניגוד להחלטת "הוועדה הישובית", והעלתה את חמתן של יתר הסיעות בוועדה־קהילה.¹²⁴ פעילותה היתה איפוא אופוזיציונית מובהקת.

ג. עמדת ביניים, נקטו י. לם (יוצא אוסטריה) וי. אורי. הם סברו כי דווקא על שום התפנית המדינית שחלה ב"עליה חדשה", והגדרה כ"דה־ציוניזציה",¹²⁵ יש צורך לקיים חברות כפולה, אך לדעתם יש לשלוח לשם חברים שיפעלו על־פי הקו המפלגתי. "אל נרצה, דווקא כאן, למצות את הדין", אמר י. אורי, מה גם שמפא"י גילתה אורך־רוח כלפי קבוצות אחרות שהפרו את החלטות המפלגה, בהתכוונו לסייעת ב.

מרכז מפא"י החליט לדחות את הערעור ולבטל את החברות הכפולה. להחלטה זו היו תוצאות אחדות: כצפוי, עזב ג. לנדואר את המפלגה. במכתב למזכירות מפא"י,¹²⁶ כתב: "בצער רב למדתי שמוסדות המפלגה אינם חושבים במקרה זה את חברותי במפלגה, באופן פורמלי, לאפשרית יותר." בהחלטת המרכז ראה "שגיאה יסודית" המנתקת קשר אורגני בין המפלגה לבין הגוש הפרוגרסיבי החשוב ביותר בארץ. לדעתו, נימוקי המפלגה

122. ד. בר־רב־האי, מרכז מפא"י, 21.7.1943, ארכיון מפא"י, תיק 23/43.

123. דבר, 4.3.1943.

124. דבר, 8.7.1943.

125. על־פי דברי דובריון "חלה ירידה בהפצת השקל מ־1940 – ארבע מאות, למאה ועשרים ב־1942", מרכז, 21.7.1943, ארכיון מפא"י, תיק 23/43.

126. ג. לנדואר למזכירות מפא"י, 22.8.1943, ארכיון מפא"י, תיק 74/1/43, חטיבת ירושלים.

לנקיטת צעד זה היו פוליטיים, והתעלמו מקיום הוויכוח המדיני גם בקרב המפלגה – "שגיאיה גדולה לפורר את צירוף הכוחות שעמדו לימין התנועות החלוציות בארץ", העלולה, לדעתו, לפגוע באינטרסים הבסיסיים של תנועת העבודה ומגמותיה המסורתיות. באשר לו עצמו, הרי הוא קשור בטבורו לבני העדה שלו, בעיקר עקב היותו "בין האחראים ליצירת מסגרת לאלפים רבים של עולים, שעלו ארצה כבעלי-מסורת רבת-שנים, מושפעים ומחונכים על-ידי חוויות ששיוו לזרם ציוני זה אופי מיוחד."¹²⁷

מפא"י השיגה, איפוא, את מטרתה בכך שגאורג לנדואר, האיש הקונטרוברסלי, שדעותיו ואישיותו לא היו מקובלים במפלגה, חדל לייצגה. ברם תוצאות ההחלטה לא הצדיקו את ציפיות מנסחיה: במאמר ב"הפועל-הצעיר"¹²⁸ התלונן י. ביקל כי רק מעטים מחברי מפא"י ב"עליה חדשה" פרשו, וטען כי "המפלגה לא עשתה ולא כלום כדי לתת תוקף להחלטתה". גם חוג עולי אוסטריה בסניף מפא"י בתל-אביב לא יישם את ההחלטה. רק מיעוט מקרב 150 חברי הסניף עזבו את "עליה חדשה". יתירה מזו, הנהגת הסניף החליטה לתת חופש גמור לכל חבר להיות חבר גם ב"עליה חדשה". המציאות המיוחדת של עולי גרמניה מחד גיסא, וצרכיה של מפא"י מאידך גיסא, גברו על ההחלטה. התברר כי מפא"י לא היתה ערוכה לטיפול באוכלוסייה זו. אף התקציב שיועד למטרת טיפול בעולי מרכז-אירופה לא נוצל.¹²⁹ המפלגה לא מימשה את החלטותיה בדבר הגברת הפעילות. אל. פרלסון, נציג מפא"י בעיריית תל-אביב, חזר ותבע היתר לחברות כפולה, מתוך מגמה להשיג את ה"ניטרליזציה" של "עליה חדשה", שהיתה הסקטור היחיד מחוץ להסתדרות, שלו משקל ציבורי והוא עשוי להיות גשר בין השמאל לימין.¹³⁰

אף מי שנמנה על פעילי מפא"י ב"עליה חדשה" כתב ברוח דומה: "יש להצטער על כך צער רב כי מרכז המפלגה לא הבין ולא העריך כראוי את עמדתנו, עמדת חברים נאמנים לרעיון תנועת העבודה אשר חזרו והדגישו [...] כי לפעולתנו ב"עליה חדשה" ישנן נסיבות מיוחדות הדורשות מאתנו לחרוג מהמסגרת הפורמלית הצרה ולפעול בשני גופים פוליטיים גם יחד, לשם הגשמת עצם האידיאה המשותפת לכולנו."¹³¹

127. המכתב פורסם ב"הפועל-הצעיר, לו (תש"ג), 49, עמ' 15.

128. י. ביקל, "חינוך סוציאליסטי מהזו", שם, לו (תש"ד), 12, עמ' 11.

129. מכתב ו. פרויס למרכז מפא"י, 4.8.1943, ארכיון מפא"י, תיק 4/1/43.

130. מכתב אל. פרלסון למרכז מפא"י, 3.9.1943, שם.

131. מכתב ש. קרוליק למרכז מפא"י, 3.9.1943, שם.

גם “עליה חדשה” (הסניף החיפאי) תמכה בשיתוף פעולה ואף הציעה הקמת ועדת קשר לוקלית, תוך ביקורת על תוסר ההיענות של אנשי מפא”י המקומיים.¹³²

הרוב במפא”י לא נענה ללחצים. תפקידה של המפלגה הוגדר כתפקיד של קליטת עלייה, ולא של הנצחת עלייה – “ביטול מחיצות גולה ולאנדוסמנשאפ” טים, הקמת חברה מחדש, בהתאם לצרכים ולאינטרסים של שכבות ומעמדות סוציאליים.”¹³³ מאחר שהעולים אשר בהם דובר לא היו עוד “חדשים, בלתי מאורגנים, חלשים ומקופחים”, אלא מאורגנים וממוסדים – תמה שליחותה של מפא”י. “החברים אשר עמלו בשליחותם עד עתה אינם רשאים ליהנות מן הזכות של חברות כפולה.”¹³⁴

יחד עם זאת חלה במפא”י התרחבות והעמקה של תהליכי קליטה. בחודש אוגוסט 1943 הוקמה מחלקה לעולי מרכז אירופה.¹³⁵ המפלגה היכתה על חטא, כדברי ברוך אייזנשטדט (אזניה): “ירידת השפעתנו בין עולי מרכז אירופה היא תוצאה מחוסר פעילות ומחוסר רצון לשתף את החלק הזה של הציבור בחיים הציבוריים ובמוסדות ההסתדרות והמפלגה.”¹³⁶ נראה כאילו ויתרה מפא”י על אותו חלק של עולי גרמניה, שהיה מחוץ לתחום השפעתה הארגונית והאידיאולוגית והגבירה את פעילותה בקבוצה שהיו סיכויים לזכות בתמיכתה ובהישגים בקרבה. ניתן לומר שנסיבותיה לחדור למערכת חברתית, שהיתה זרה לה באופיה ובחינוכה ותרבותה, באמצעות ארגון מתווך ספק-פוליטי, לא נסתיימו בהצלחה.

במועצת מפא”י אמר ברל כצנלסון:

אני יודע שהפרובלימות של מפלגה כמפלגתנו, שהיא כל כך מגוונת וכל כך מורכבת משבטים ומעדות וממצבים סוציאליים שונים ומשכבות שונות בתנועת הפועלים [...] הן כה חמורות, ושקיומה של מפלגה כזאת הוא כנראה שאלה חמורה עד מאוד, וכנראה שגידולנו הציג לפנינו שאלות שעד עכשיו לא ידענו לפתור אותן.¹³⁷

132. מכתב נשיאות “עליה חדשה”, ד”ר א. אורבך ואחרים, למפא”י – חיפה, בלי תאריך, שם, תיק 4/1/43, מדור חיפה.

133. ל. שקולניק, “המפלגה וחבריה בעליה חדשה”, הפועל הצעיר, לו (תש”ג), עמ’ 2, עמ’ 45.

134. שם.

135. ישיבת מוכרות מפא”י, 22.8.1943, ארכיון מפא”י, תיק 24/43.

136. ב. אייזנשטדט, “במפלגה”, הפועל הצעיר, שם, 49, עמ’ 15.

137. ברל כצנלסון במועצת מפא”י, מושב 16, 5-8.3.1941, ארכיון מפא”י, תיק 22/16.

אחת השאלות, שפתרונן היה שנוי במחלוקת, היתה חברותם הכפולה של יוצאי גרמניה שהיו מאורגנים ב"עליה חדשה". "עליה חדשה" היתה ארגון של "עילית"; היא היתה שונה מהעליות שקדמו לה; תרבותה, חינוכה, זיקתה לתרבות העם שבתוכו ישבה, ייחדו אותה מן הקבוצות החברתיות האחרות. כישוב. שוני זה גרם למידה של מתיחות בין יוצאי גרמניה לוותיקי הישוב. האינטרסים של "עליה חדשה" היו רבי־ממדיים. היא שאפה לסייע לחבריה מבחינה תומרית, ובתחום זה היתה עשויה להסתפק בתפקיד של קבוצת־לחץ. יחד עם זאת, התמיכה שזכתה לה, אופי מנהיגיה והתבדלותה החברתית יצרו ציפיות ודחף לפעילות בתחומים רחבים יותר. "עליה חדשה", שהחלה דרכה כ"קבוצת־מוצא" במטרה לסייע, בחומר וברוח, לחבריה שבאו מקרוב, הפכה לארגון פוליטי בעל תביעות לייצוג במישור הלאומי.

האינטרסים של מפא"י, ביחסה ל"עליה חדשה", היו גם כן ממוקדים בשני תחומים. כאמור לעיל, לא רצתה מפא"י לוותר על הרווח האלקטורלי, שהיה גלום ביוצאי מרכז־אירופה, מפא"י לא יכלה לצפות בשוויון־נפש על התפתחות ארגון מדיני בעל עוצמה, העלול להתיצב נגדה, ושאפה לממש את יעדיה כמפלגת־המונים. בהכירה את הקשיים האובייקטיביים שבקשרים עם "עליה חדשה", הנובעים בעיקר מתביעתם של עולי גרמניה למסגרת אוטונומית, היא ניסתה למצוא מסילות למפלגה הקטנה. מפא"י לא רצתה להסתכן בפיצול תוך־מפלגתי נוסף, אך גם לא היתה מעוניינת לאבד את הזיקה ל"עליה חדשה", ואכן לא היה ויכוח על הטוב הצפון בשיתוף־פעולה עם הכוח "הפרוגרסיבי". הבעיה המכרעת היתה טיבו של שיתוף זה: אם כאמצעות "מקשרים" – חברי שני הגופים – או כשתי מפלגות נפרדות. שלוש קבוצות של פוליטיקאים נטלו חלק בעיצוב יחסי־הגומלין שבין מפא"י ל"עליה חדשה": ותיקי מפא"י; נאמניהם, חברי מפא"י יוצאי גרמניה; חברי "עליה חדשה". העמדות בתוך שתי הקבוצות הראשונות לא היו אחידות. הרוב בהנהגת מפא"י חרד מפני "סיעתיות". מחיר הגיוון היה יקר מדי אף אם תמורתו תושג תמיכה שמעריכים אותה כרחבה. המיעוט תבע לשמר מסגרת פלוראליסטית.

הקבוצה השלישית היתה יותר מפוצלת. חלק שאף להתערות במפא"י ולטשטש את זהותו (הלאנדסמנשאפטית) מתוך הנחה שכור־ההיתוך הישובי מחייב יצירת מסגרות וזיקות חדשות. חלק אחר, בהנהגת ד"ר ג. לנדואר, ראה את עתידו הפוליטי במסגרת של "קבוצת־מוצא" בתוך מערכת רחבה. קבוצה זו היתה עשויה להיות נשכרת מחברות בשני הארגונים – הלאנדסמנשאפטית והפוליטי־מקיף – שהיתה עדיפה לדידה על הסתגרות במפלגה קטנה. בניגוד להגיון הפוליטי נפרדו מפא"י וחלק מחבריה יוצאי גרמניה, מאין

יכולת למזג את מטרותיהם, למרות שלא היתה ביניהן סתירה מהותית. מפא”י רצתה לקלוט, עולי גרמניה רצו להיקלט; שני הארגונים לא הצליחו להגשים יעדים אלה באמצעות מתווכים הנמנים על המפלגה ועל “עליה חדשה” בעת ובעונה אחת.

